

İNSAN HAKLARININ MİLLETLERARASI ALANDA KORUNMASI

Oğuz DÖNMEZ*

BÖLÜM I- İNSAN HAKLARININ TANIMI

İnsanlar yüzyıllardır insan hakları konusunda yazıyorlar, söylüyorlar, öneriler getiriyorlar. Konunun geçmişi Yunan ve Roma'ya, Antik dünya'ya kadar gitmekte. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, bu konunun daha aktüel ve önem arzeden bir mahiyet kazandığını görüyoruz. Bu tarihten sonra, her dokirin, her felsefenin, düşünürün kendine göre bir anlayışı, önerdiği bir sistem ve konuyu açıklayış yöntemi olduğunu söylemek bir abartı sayılmamalıdır. Her çağda, her dönemde konunun ele alınış tarzı farklı olmakla beraber, üzerinde anlaşılan temel unsurlar da bulunmaktadır.

İnsan hakları kavram olarak ele alındığında, ilk önce, insanın insan olarak doğmuş olmasından ortaya çıkan bazı haklara sahip olduğu düşüncesi akla gelmektedir. O halde, en basit ifadeyle, insan hakları denince, insanın doğumundan sonra özgürce yaşaması, kendini eğiterek yetişkin bir insan haline gelmesi, hayatını müdahale ve kısıtlamalardan uzak bir biçimde sürdürmesi, insanca bir yaşam sürdürürken düşünebilmesi şeklinde gelişen bir yaşam biçimi akla gelmektedir. İnsanın insan olarak özelliğinden doğan bu hakka dünya üzerinde yaşayan tüm insanlar sahiptir.

İnsan hakları kavramını biraz daha yakından incelediğimizde konuyu bir ayrıma giderek açıklamanın yararlı olacağı şüphesizdir: İnsan haklarını maddi ve manevi yönden ikili bir ayrıma dayanarak açıklamak mümkündür. Maddi yönden insan haklarının başında yaşama hakkı, yani insanın fiziki varlığını korumak ve devam ettirme hakkı gelir. Daha sonra, yaşamını her türlü olumsuz baskıdan uzak bir biçimde sürdürme, saldırılardan uzak yaşama ve toplum içinde serbestçe hareket edebilme hakkı da maddi insan hakları içinde yer alır. Manevi yönden insan hakları kavramında, insanın her türlü serbest düşünce, din, inanç ve vicdan özgürlüğüne sahip olması ve bunun ötesinde bu sayılan özgürlüklerinin hiçbir

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi

kuvvet tarafından baskı altına alınıp, değiştirilemeyeceği sonucunu doğuran haklar girer.

İnsan hakları kavramının en temel özelliği, insanların bunlara doğuştan sahip oldukları, bu hakların devletin üstünde bulunduğu, devletten önce gelen haklar olduğu ve devletin bu hakları çiğneyemeyeceğidir. Aksine devlet bu haklara her zaman saygı duyacaktır. Devlet egemenliği altında bulundurduğu vatandaşlarının haklarını korumakla yükümlü olduğuna göre, her bir vatandaşının hakkına saygı göstermek ve çiğnenecek olursa, bizzat kendisi pu haksız çiğnemeye engel olmak yükümlülüğü altındadır.

Tarihin akışı içinde, insan hakları kavramına baktığımızda, başlangıçta kapsamının dar bir özellik arzettiğini görürüz. Daha sonra, yüzyıllar geçtikçe kapsamının genişlediği görülmektedir. Sosyal ve ekonomik yönden ulaşılan gelişmelerin, bu hakların genişlemesinde büyük etkisi olmuştur. Bugünkü anlamıyla insan hakları, çok geniş bir haklar bütünü haline gelmiştir. Bugün başta temel hak ve özgürlüklerin yanında, insanın sosyal haklara, çalışmayla ilgili haklara, ekonomik haklara, kültürel haklara vs. sahip olduğu kabul edilmektedir.

Devletlerin egemenlik hakları üzerinde kısıkanç davranmaları sonucu, fertlerin bir unsur olarak kabul edilmesi ikinci Dünya Savaşı sonuna kadar gecikmiştir. Birinci Dünya savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nin ilkelerinde de doğrudan doğruya kişileri ilgilendiren hükümlere rastlanmamaktadır. Ancak İkinci Dünya savaşından sonra ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasında kişilere ve insan haklarına, açıkça, somut bir biçimde değinildiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının imzalanmasından sonra kabul edilen Devlet anayasalarında insan haklarından söz edildiği, insanın temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu, bu hakların vazgeçilmez ve dokunulmaz haklar olduğu hükme bağlanmıştır. Bu anayasalara örnek olarak, 1948 tarihli İtalyan Anayasası, 1946 Fransız Anayasası ve 1982 tarihinde kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası gösterilebilir.

Bugün insan hakları 1982 tarihli anayasamız da dahil olmak üzere, birçok devlet anayasasında güvence altına alınmış, tek tek sayılmış ve uluslararası sözleşmelerle de tüm dünya üzerinde geçerli bir değerler bütünü haline gelmiştir.

Günümüzde insan hakları kavramı, dünya üzerinde yer alan devletlerin önem verdikleri bir değerler kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet dediğimiz siyasal toplum yeni bir temel ilke edinmiştir: Bu ilke, insan haklarının üstünlüğü ilkesidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insan haklarını tanımlama, koruma ve onlara saygı gösterme konusunda yapılan çalışmalar, insanlık için daha iyi ve daha güzel bir dünya meydana getirme amaçına yöneliktir. Tüm dünya insanların mutlu

luğa ulaşmasında büyük katkısı olacağı tartışmasız bir gerçek olan insan haklarının korunması sorununa, her devlet tarafından gereken önem ve ilginin gösterilmesi, insan haklarının korunması konusunda günden güne gelişen olumlu düşünceler ve davranışlar içerisinde önemli bir yere sahip gelişme olarak kabul edilmelidir.

BÖLÜM II- İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1- İlk Çağlarda :

A- Çin, Yunanistan ve Roma'da Ferdin Durumu :

İnsan hakları sorunu, ilk çağlarda ahlaki ve felsefi bir temele dayandırılarak açıklanmak istenmiştir.

Çinli düşünür Mençins, insana en büyük değeri vermiş, kanun, örf ve adetlerin insandan sonra geleceğini belirtmiştir. İnsan ve hakları konusunda ilk defa böyle insancıl görüşler ileri süren bu Çin'li düşünür ayrıca halkın başındaki hükümdarları da hiçe saymıştır.

Hindicinin imparatoru Aseka'nın, uyrukluğu altında bulunan yurttaşlarına tapırma ve diğer bazı haklarla ilgili olarak bir ferman yayınladığı bilinmektedir. Bu fermanın yayın tarihi, M. Ö. 13. yüzyıldır.

Anadolu asıllı, Yunanlı düşünür Herodot, belli bazı terimlerle çeşitli özgürlükleri saymış ve bunları Yunan devletlerinin temel özellikleri olarak belirtmiştir. Bu terimlerden "İsonomia" kanun önünde eşitliği, "Isotima" eşit saygıyı ve "Isonomia" ise eşit söz özgürlüğünü açıklamaktaydı.

Eski çağlardaki Roma'ya baktığımızda, bu şehirde uygulanan özel hukukun, insanlara özgürlük ve mesken dokunulmazlığı gibi bazı hakları verdiği görülmektedir. Yine Roma'da, etkin olan bu insancıl uygulama ve eşitlik geleneğinin stoisyen felsefe sayesinde etkinliğini koruyup, sürdürdüğü görülmüştür. İnsan hakları konusunda ilginç ve çağa göre de epey gelişmiş düşüncelere sahip stoisyen felsefenin bu konudaki görüşlerini burada belirtmek faydalı olacaktır. Stoisizm, insanı sadece bir vatandaş değil, aynı zamanda insan olarak doğması yönünden ele almıştır. İnsan olduğu için, insan doğuştan özgürdür ve eşittir demmiştir. Yine Stoisizm, insanın ilk defa devletin karşısında ve devletten üstün olduğu görüşünü ortaya atmıştır.

Stoisizm'in kurucusu Yunanlı Zenon, öteki önemli düşünür, Yunanlı Chrysippe'dir. Ayrıca Roma'da Seneca, köle olan Epiktet ve İmparator Marcus Aurelius tarafından da savunulmuş ve geliştirilmiştir. Çiçeron'un ünlü yapıtı "De Legibus" da Stoacılığın izlerine rastlamak mümkündür (1).

1) Bkz. SARICA, M., 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 2. bs., s: 31.

B- İslam'da İnsan Hakları :

İslam'da insan hakları Allah'ın ayrıcalıklarındandı. Her çeşit iktidar, Allah'a aitti. Kur'an, tüm İslam Devletlerinin anayasası ve aynı zamanda haklar bildirisi idi.

İslam'da insan hakları, özel haklar ve kamu hakları olmak üzere başlıca iki ana bölümde incelenebilir.

Özel haklar şunlardır:

- 1/ Şahsi masumiyet hakkı,
- 2/ Ferdin şan ve şöhretine hürmet hakkı,
- 3/ Eşitlik hakkı,
- 4/ Kardeşlik hakkı,
- 5/ Adalet hakkı.

Kamu hakları ise genellikle İslam dünyasını ilgilendiren haklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 1/ İbadet,
- 2/ Devletten suçluların cezalandırılmasını isteme hakkı,
- 3/ Savaş gibi bazı genel faaliyetlere katılmadan doğan haklar, kamu haklarını oluştururlar.

İslam'da insan hakları konusunda bakılacak tek kaynak Kur'an'dır. Kur'an, İslamiyet için her türlü konuda düzenleme getirmiştir. Kur'an'ın insan hakları konusunda özel ve kamu hakları ayırımı yaparak, bazı insan haklarını belirtmiş olması ve bu hakların Allah tarafından konuldukları için değiştirilemez özellikte olduğunu belirtmesi, Kur'anın en büyük özelliklerinden biridir.

C- Hristiyanlıkta İnsan Hakları :

Hristiyanlık, ilk çağlarda etkin olan, herşeyin üstünde kabul edilen ve insanın kişiliğini ortadan kaldıran Devlet anlayışına yeni bir görüş açısı getirmiştir. İktidarın kökeninin ilahi kılındığı, siyasal ve dinsel iktidarın kökeninin Allah olduğu düşüncesi yerleşmiştir.

Yine hristiyanlıkta insanların Allah önünde kardeş ve eşit olarak kabul edildiğini görüyoruz.

Bu arada Hristiyanlık, Stoisizm felsefesinden de etkilenecek, insanların eşit olarak doğdukları düşüncesini kabul etmiştir (2).

2) Bkz. ARSEL, İ. Anayasa Hukuku (Demokrasi), s: 240-241.

Hristiyanlığın insan lehine olan çabaları, ahlaki alanda kalmıştır. Bunun yanında dinî bazı inanç ve kurumlar da bu konuda olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin 10. yy.'da, "Tanrı Barışı" kavramı ortaya çıkmış ve çocuk, ihtiyar ve kadınların, dine özgülenmiş eşyaların dokunulmaz olduğu belirtilmiştir. 11. yy.'da da "Tanrı Anlaşması" kavramı ortaya çıkmış ve senenin belli bazı dönemlerinde savaş yasak edilmiştir. Bu görüşler, o dönem için ileri birer özelliğe de sahipti. Bir kere bu düşünceler Katolik kilisesinin görüşlerinden kaynaklanıyordu. Yine, bu görüşlerin devletler ve insancıl hukuk prensipleri haline dönüştürülmesi olanaksızdı. Diğer bir eleştirilmesi gereken konu da, insana tanınan bazı hakların sadece Hristiyan dininden olan kimseler için geçerli olmasıydı (3).

2- ORTAÇAĞDA İNSAN HAKLARININ DURUMU

A- Genel Olarak :

Buraya kadar belirtilen olumlu gelişmeler Ortaçağda devam ettirilememektedir. Ortaçağa kadar süregelen insan hakları konusundaki gelişmeler, bu devirde, ulaşılan hedeflerin tam tersi bir durum izlemeye başlamıştır. Burada, İngiltere'yi bu genellemenin dışında tutmak gerekir. Ta ki, 17. ve 18. yy.'da gerçekleşen Amerikan ve Fransız Bildirilerine kadar.

Ortaçağda insana kişisel haklar tanınmadığını, hatta, eski devirlerde kabul edilen kavramların bile unutulduğunu görüyoruz. 18. yy'a gelinceye kadar, insanın insan olmak dolayısıyla, kendi şahsına bağlı ve kendi kişiliğinden doğan, bugün modern hukuk anlayışına göre insan hakları adı altında toplanan bir hakkı mevcut değildi (4).

B- İNGİLTERE'DEKİ GELİŞME

İnsan hak ve özgürlüklerinin sağlanması ve korunması konusunda İngiltere'de çok eski devirlere kadar inen çabalarla karşılaşmaktadır. Bu soruna bir çözüm bulabilmek için yapılan çalışmalar 12. yy.'a kadar götürülebilir. İngilizler, 12. yy.'de insanın, keyfiliğe karşı korunması gerekli birtakım özgürlükleri olduğuna inanıyorlardı. Yalnız tarihsel olaylar ve istilalar sonunda, İngiltere'de bu kazanılan özgürlükler bir an kaybolmuş gibi olmuştur. Örneğin, haklar ve özgürlüklerin ortadan kaldırılması konusunda ileri giden Aslan Yürekli Richard'ın varisi Jean'ın istibdadından bıkan İngiliz Baronları, kendisine karşı isyan etmişlerdir. Bunun sonucunda da tarihte ilk defa 1215 yılında "Magna Carta Libertatum'u (Özgürlüklerin Büyük Beratı) Kral Jean'dan almışlardır. Bu belge, özgürlüklerin fiilen gerçekleşmesini sağlayacak özelliği yanında, ilk defa bir teşkilat

3) Bkz. LÜTEM, İ. Devletler Hukuku Dersleri, I. Eitap, s: 317.

4) Bkz. ARSEL, İ., Anayasa Hukuku (Demokrasi),s: 241-242.

kanunu, bir anayasa şeklinde özgürlükleri saptayan ve ilan eden bir özelliğe de sahiptir. Magna Carta Libertatum, ilerde Parlamento'ya dönüşecek olan, o devirde bir teminat unsuru olacak Magnum Concilium denilen krallığın ortak konseyini kurmuştur.

İngiltere'de daha sonraları, 1225 tarihinde "Büyük Hat" ve 1628 tarihinde "Petitions of Rights"ın (Haklar Dilekçesi) ilan edildiğini görüyoruz. Daha sonraları 1689 tarihinde, insan hak ve özgürlüklerinin ikinci önemli belgesi olan "Bill of Rights" ın ilan edildiği görülmektedir.

Bütün bu İngiliz belgelerinin özelliği sadece asil ve burjuvaların haklarını Krala karşı koruyan belgeler olmalarıdır. Bundan dolayı, o devirde İngiltere'de yaşayan, her çeşit kademedeki ve her cins insana karşı uygulanacak etkinliğe sahip olmamaları en büyük eksiklikleridir.

Magna Carta, Petitions of Rights, Bill of Rights ve Act of Settlement'in sadece temel özgürlüklere kısmen değindikleri bir gerçektir. Tüm bu belgelerdeki ortak yön, o devirdeki bazı önemli sorunların giderilmesi idi. Yoksa, geniş bir haklar listesi ileri sürmek değildi.

Yalnız şurası yadsınamayacak bir gerçektir ki, tüm insan haklarıyla ilgili eski İngiliz belgeleri, sadece bazı İngiliz asillerini ilgilendirse bile, tüm insanlığa insan hak ve özgürlüklerinin saptanması yolunda ışık tutmuş, etkilemiş ve öncülük etmiştir (5).

C- İnsancıl Bir Görüşle İnsan ve Özgürlüklerinin Saptanması :

a- Amerikan Özgürlük Bildirisi (4 Temmuz 1776)

Amerikan Özgürlük Bildirisi, 4 Temmuz 1776'da ilan edilmiştir. Bildiriyi Thomas Jefferson kaleme almış, John Adams ve Benjamin Franklin tarafından düzeltilmiştir. Bildiri, içerdiği düşünceler bakımından John Locke'den ilham almakta idi. Bildiri'de aynen şu düşünceler ifade edilmişti: "Şu konuları bir gerçek sayıyoruz ki, tüm insanlar eşit yaratılmışlardır. Bütün insanlar, Tanrılar tarafından bazı devredilemez haklarla donatılmışlardır. Bu haklar, hayat hakkı, özgürlük hakkı, mutluluğunu arama hakkıdır.

Hükümetler, insanlar tarafından bu hakları garanti etmek için kurulmuşlardır. Bir hükümet şeklinin, bu hakları çiğneyecek olduğu her zaman, halkın onu değiştirmek veya ortadan kaldırma hakkı vardır."

Bildirinin bir diğer özelliği, Avrupa'da ilk defa ortaya çıkmış, savunulmuş bu düşüncelerin, ilk defa bir Amerikan bildirisinde yer almasıdır. Daha sonraları bu düşüncelerin Avrupa'da yeniden etkinlik kazandığını da belirtmek gerekir (6).

5) Bkz. SAVCI, B., İnsan Hakları, s: 6.

6) Bkz. Prof. WALIRE (Öz. Çev. B. SAVCI), "Eşit Hakları Kavramının ve Teorisinin Tarihte Kuruluşu (I)", S.B.F.D., C. 25 S. 1, s: 110-111.

b) Fransız Bildirisi (26 Ağustos 1789)

Amerikan Bildirisinde belirttiğimiz düşünceler ve daha sonraları Avrupa Kıta'sında ortaya çıkacağını söylediğimiz düşünceler, 1789 Fransız İhtilali ile kesin bir şekilde belirlemiştir. Fransızlar ihtilali, o devirde ülkelerindeki mutlakiyet ve monarşiye karşı halk egemenliğini savunarak gerçekleştirmişlerdi. Fransız ihtilali, Bildirisinde halkın egemenliği ilkesini benimsiyor ve aynı anda, insan ve yurttaşların bazı doğal hakları olduğu ilkesini ilan ediyordu (7).

26 Ağustos 1789 tarihinde ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisine baktığımızda, bir önsöz ile 17 maddeden oluştuğunu görüyoruz. Önsöz'de, Milli Meclis halinde toplanan halk temsilcilerinin insan haklarının bir bildiride yayınlanmasına ve bu insan ve yurttaş haklarının tanınip, ilan edilmesine karar verdikleri açıklanmaktadır. 17. maddeyi incelersek: 1. madde, insanların hukuken özgür ve eşit yaratıldıklarını, 2. madde, her siyasi topluluğun korumakla yükümlü olduğu özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarını, 3. madde, egemenliğin millete dayandığını, 4. madde, özgürlüğün tanımı ve ancak kanunla sınırlarının saptanabileceğini, 5. madde, kanunun yasaklama hakkını, 6. madde, kanunun önünde herkesin eşit olduğunu, 7. madde, hiç bir insan hakkında kanundakinden ayrı şekilde, keyfi tutuklama ve ceza verilemeyeceğini, 8. madde, suçlunun cezalandırılması yöntemini, 9. madde, suçluya suçluluğu ispat edilinceye kadar dokunulamayacağını, 10. madde, herkesin düşünce özgürlüğüne sahip olduğunu, 11. madde, insanın düşüncelerini serbestçe açıklama ve tartışmasının en doğal haklarından biri olduğu, 12. madde, insan haklarının korunmasıyla ilgili bir madde, 13. ve 14. maddeler, eşit vergi yükümlülüğünü ve verginin toplanmasıyla ilgili bir hükmü, 15. madde, toplumun her kamu görevlisinden hesap sorma hakkını, 16. madde, hakları teminat altına almamış ve kuvvetler ayrılığı prensibini kabul etmemiş, toplumların bir kuruluşa sahip olmadıklarını ve 17. ve son maddede mülkiyet hakkının dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu ve ancak kamu zorunluğu dolayısıyla bir karşılık ödenmesi sonucunda kişilerden alınabileceğini belirtmektedir (8).

İnsan Hakları Bildirisi, Mecliste görüşülürken, bazı üyeler, yayımlanacak Haklar Bildirisiyle beraber, bir de ödevler bildirisi yayınlanması gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdi. Yalnız bu görüş ileri görüşlü olmayan bir kafanın ürünü özelliğini taşımaktaydı. Çünkü, Haklar Bildirisi, insan haklarını belirtmekle kalmıyor, aynı zamanda bir ödevler bildirisi olarak da karşımıza çıkmaktaydı. Bir kimsenin insan olarak özelliğinden dolayı hakkı olan birşey, aynı zamanda başkasının da hakkı idi, böyle olunca, bir kimsenin o hakka sahip olmak kadar, onu güvence

7) Bkz. SAVCI, B.: İnsan Hakları, s: 8,

8) Bkz. ÖZMAN, A., İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler, s; 10-13.

altına almak ve korumak ödevi de ortaya çıkmaktadır (9). Görüldüğü gibi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni sadece tek yanlı bir görüş açısından değerlendirmek hatalı olmaktadır. Bildiri bir çok yönlerden ilginç özelliklere sahiptir.

Ayrıca, Fransız İhtilali ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildiri'si, insan hakları konusunda ileri anlayışlar getirmiştir. Bildiri, insan ve insanın hay-siyetine saygıyı öğretmiştir. İhtilal Bildirisi, bilhassa devletin insana saygı göster-mesini devletin görevleri arasında olduğunu belirtmiştir.

Fransız İhtilali tüm Avrupa anayasa hareketlerine dayanak olacak iki büyük düşünce ortaya atmıştır. Bunlar, "Milli Egemenlik" ve "Kutsal, çiğnenmez, devletten üstün ve ondan önce gelen, kişisel haklar" ilkeleridir. Bu düşünceler yardımıyla, eski düzenler ortadan kaldırılmış, insan hakları esasına dayanan, eşitçi bir toplum düzeni kurulabilmiştir.

c) Bildirilerin Karşılaştırılması :

Amerika kıta'sında bu konuda ilan edilen demeçler bir kaç tanedir. Bağımsızlık Bildirisinden ayrı olarak daha birçok bildiri ilan edilmiştir. Örneğin, 1776 Virginia, Pennsylvania, Maryland, Kuzey Karolina, 1777 Vermont, 1780 Massa-chusetts ve 1783 News Hampshire bildirileri gibi. Bu bildirilerin özellikleri, Bağımsızlık Bildiri'sinde belirtilen düşüncelerin ürünü olmaları ve Bağımsızlık Bildiri'sinin tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilmeleridir.

Amerikan Bildirileri ile Fransız Bildirisi arasından birtakım benzerlikler mevcuttur. Bağımsızlık Bildiri'sinde insanların sahip oldukları hakların devir ve ferağ edilmez olduğu belirtilmiştir. 1789 Fransız Bildirisi'nin de önsözünde aynı düşünce yer almıştır.

Bağımsızlık Bildirilerinde insanların doğuştan eşit ve özgür olarak yaratıldıkları belirtilmiştir. Fransız Bildirisi'nin 1. maddesinde de insanlar hukuken özgür ve eşit doğarlar hükmü yer almıştır.

Yine Maryland Bildiri'sinde zulüm ve baskıya karşı koymama ve köleliğin insanlığın zararına olduğu belirtilmiştir. Fransız Bildirisinde de insanların zaman-aşımına uğramayan haklarından biri olarak zulme karşı koyma hakkı yer almış-tır.

Virginia ve Fransız Beyannamelerinde basın özgürlüğü, düşünce ve kanaat-larını serbestçe açığa vurulabilmesi hakları da belirtilmiştir (10).

Görüldüğü gibi, Amerikan Bildirileri ile 1789 Fransız Bildirisi karşılaşt-ırıldığında ilginç benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Aynı hak ve özgürlüklere her

9) Bkz. PAİNE, T. İnsan Hakları, 2. bs., s: 127-128.

10) Bkz. GÜRİZ, A., ABD Bağımsızlık Demeci, s: 91-92.

iki ülkede ilan edilen bildirilerde rastlanmaktadır. Buradan , her iki ülkenin de bu konuda birbirlerinden etkilendikleri ve Bildirileri hazırlarken büyük ölçüde birbirlerinden esinlendikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

3- I. DÜNYA SAVAŞI SONUNA KADARKİ DURUM :

A- GENEL OLARAK :

Amerikan ve Fransız Bildiri'lerinin dünyaya yaydığı düşünceler sonucu, kişilerin devlet karşısında durumları güçlenmiş ve dünya Anayasalarında insan hak ve özgürlüklerini koruyacak hükümler yer almaya başlamıştır (11).

Şurası da belirtilmelidir ki, gerçek anlamda, insanın devletten önce gelen ve devlet iktidarını sınırlayan birtakım tabii haklara sahip olduğu düşüncesi, Tabii Hukuk ve Sosyal Sözleşme görüşlerinden büyük ölçüde esinlenerek ortaya çıkmıştır (12).

İnsan haklarının korunması konusunda, olumsuz bir uygulama, Fransız İhtilali'nden yirmialtı yıl sonra, Kutsal Bağlaşma adı verilen dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Bağlaşma'ya taraf olan devletler, insan haklarını hiçe saymışlar, hakların ilk kaynağını oluşturan Fransa yenildikten sonra bu konuda daha katı bir davranış içine girerek, insan hakları ilkelerine karşı koymak, bu hakları savunan devletleri sindirmek için aralarında bir bağlaşma bile meydana getirmişlerdir (13).

B- I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA :

Savaş, insan haklarının en başta gelen düşmanıdır. Bir savaş durumunda, insan hakları diye bir kavramın varlığından söz edilemez. Çünkü, savaş iki devlet arasındaki uyumsuzluğun barışçıl yollarla çözümü mümkün olmadığı zaman başvurulan bir yoldur. Böyle bir olayda, en başta insan gücü devletler arasında kullanıldığı için, insan hakları diye bir kavram söz konusu olmamaktadır.

Tüm bu gerçekler, I. Dünya Savaşı'nda da tabii ki gerçekleşmiştir. 1914-1918 yılları arasında dört yıl aralıksız süren bu savaşta, insan hakları, bunlara uyma, gerçekleştirme, saygı duyma gibi kavramlar tamamiyle unutulmuştur. Dünya dört yıl boyunca, savaşın içerdiği olağan düşünceler olan nefret, kin, acımasızlık, haklara uymamazlık kavramlarına sahne olmuştur.

11) Bkz. ALSAN, Z. M., "Devletler Hukukunda Kişilerin Durumu ve bu Hukuk Bakımından Hak ve Hürriyetleri", A.H.F.D.,-C: 3, S. 2-4, s: 253.

12) Bkz. ARSEL, İ., Anayasa Hukuku (Demokrasi), s: 242.

13) Bkz. LÜTEM, I., Devletler Hukuku Dersleri, I. kitap, s:

Savaş esnasında, buna rağmen, insanlık yararına bir düşüncenin filizlendiği görülmüştür. Tarihte, insanlık için felaket oluşturan savaşların bazı kereler, birçok açıdan bir ilerlemenin, bir atılımın müjdecisi olduğu bir gerçektir. Genellikle insanlar, önlere somut olarak gerçekleşen felaketle ilerde bir daha karşılaşmamak üzere bazı yeni önlemler araştırmaya koyulma yoluna gitmişlerdir (14).

Savaş esnasında gösterilen çabalara örnek olarak, A.B.D. Başkanı Wilson'un açıkladığı 14 maddelik barış ilkelerini ve 12 Şubat 1918 tarihli önerilerini gösterebiliriz. Bu bildiri ve öneriler, Devletler Hukuku üzerinde büyük bir etki doğurmuş ise önerilerin çoğunluğu Milletler ve Devletler Hukuku'ndan bahsetmekteydi. Bildiri'de, insan hak ve özgürlüklerinin sayılması ve bunların milletlerarası alanda korunması sorunundan bahsedilmemektedir (15).

Wilson'un 14 maddelik Barış İlkelerinde, ilk 6 maddede Devletler Hukukuyla ilgili genel bazı hükümler yer almakta, 7. ve 13. maddeler arasında savaşın içinde bulunan ülkelerle ilgili olarak çözüm yolları gösterilmekte ve 14. son maddede de, ulusların bağımsızlık ve toprak güvenliğini koruyacak bir Uluslar Birliği kurulması önerilmekte idi (16).

Savaştan sonra gösterilen çabalar sonucunda kurulan uluslararası kuruluş olarak Milletler Cemiyeti'ni örnek vermek mümkündür.

C- GERÇEK KİŞİLERE AÇIK MİLLETLERARASI MAHKEMELER :

a- Milletlerarası Ganaim Mahkemesi :

18 Ekim 1907 tarihinde imzalanan 12. La Haye Barış Sözleşmesinde, kişilerin başvurmasına açık olacak bir Ganaim Mahkemesi'nin kurulması öngörülmüştü. Sözleşmede, fertlere doğrudan bu mahkeme önünde çıkarlarını savunma hakkı verilmişti. Yalnız, sadece tasarı halinde kalan bu sözleşme, yeter sayıda devletin onayını alamadığı için yürürlüğe girememiş ve bu mahkeme de kurulamıştır.

b- Orta Amerika Adalet Divanı :

20 Aralık 1907'de, 5 Orta Amerika Cumhuriyeti (Costa-Rica, Guetemala, Honduras, Nicaragua ve Salvador) arasında akdedilen sözleşme uyarınca, bu beş devlet, herhangi bir anlaşmanın veya Devletler Hukuku kurallarının çiğnenmesi halinde fertlerin bu mahkemeye başvurmalarını kabul etmişti. Yalnız, fertlerin bu milletlerarası yargı organına başvurabilmeleri önceden kendi iç hukuk başvur-

14) Bkz. ALSAN, Z. M., A.g.m., s: 257.

15) Bkz. ALSAN, Z. M., A.g.m., s: 262.

16) Bkz. ÜÇÖK, C., Siyasal Tarih (1789-1960), s: 229-231.

ma yollarını tüketmiş olmaları şartına bağlıydı. Bu mahkeme, 1907 ile 1918 yılları arasında faaliyette bulunmuş ve bu süre içerisinde mahkemeye sadece beş başvuru olmuştur. Bunlardan dördü de, iç hukuk yollarını tüketmemiş olduklarından, mahkemenin işleyiş şartını gerçekleştirmediği gerekçesiyle reddedilmiştir. Kalan bir başvuru da, başvuran ferdin aleyhine karara bağlanmıştır. Mahkeme, 12 Mart 1918'de lağvedilmiştir.

C- KARMA HAKEM MAHKEMELERİ :

I. Dünya Savaşı sonunda, Versailles Barış Antlaşması ile bir Karma Hakem Mahkemesi kurulmuştur.

Savaş esnasında, savaşan devletler bazı ekonomik savaş önlemleri almışlar ve bu önlemlerden bazıları özel kişilerin haklarını çiğnemişti. İşte bu nedenle, Versailles Barış Antlaşmasının, ekonomik sorunlarla ilgili bölümüne bazı hükümler kondu ve bu durumlardan çıkabilecek anlaşmazlıkları çözmek için üç üyeden oluşan Karma Hakem Mahkemeleri kuruldu. Üç hakemden ikisini ilgili hükümetler, mahkeme başkanlığı yapacak olan üçüncü hakem ise iki hükümet arasında anlaşma yoluyla atanacaktı.

Barış anlaşmaları, düşman devletlerin savaş harekâtı ve önlemleri sonunda mamelekleri zarara uğrayan müttefik ülke vatandaşlarına bir tazminat hakkı da tanımıştı. Özel kişilerin bu yoldaki taleplerini sonuca bağlama yetkisi bu Karma Hakem Mahkemeleri'ne verilmişti.

Böylece gerçek kişilerin, milletlerarası bir talepte bulunmaları, milletlerarası bir yargı önünde dava açmaları kabul edilmiş oluyordu.

Fakat gerçek kişilerin, milletlerarası yargı organlarına başvuru olanakları bu üç örnekle sınırlı kalmıştır. Milletler Cemiyeti döneminde kurulan Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve B. M. Örgütünün Yargı organı durumunda bulunan Milletlerarası Adalet Divanı önünde doğrudan doğruya taraf olmak hakkı gerçek kişilere tanınmamıştır (17).

4- MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİNDEKİ DURUM :

A- CEMİYETİN KURULUŞU VE AMACI :

Milletler Cemiyeti, 19. yy. boyunca toplanan ve son şeklini La Haye konferanslarında alan, bir çok konferansların genişletilmiş ve geliştirilmiş bir şeklidir.

17) Tüm bu bilgiler için Bkz. ALSAN, Z. M., A.g.m., s: 265 ve ÇELİK, E.F., Milletlerarası Hukuk I, Cilt, 3. ba., s: 461.

Milletler Cemiyeti, daha I. Dünya Savaşı esnasında, dünyanın bir çok ülkesinde, özellikle A.B.D. ve İngiltere'de özel ve resmi şahısların ve kurumların yapmış oldukları çalışmalarla, savaşı sonuçlandırmak için Paris'te yapılan barış görüşmeleri sonucunda kurulmuştur. Milletler Cemiyetinin kurucu belgesi olan Milletler Cemiyeti Misakı, 28 Nisan 1919'da kabul edilmiştir. Milletler Cemiyeti Antlaşmasının ilk 26 maddesi Cemiyet Misak'ını oluşturur.

Cemiyetin kuruluş amaçlarının başında, savaşı önleme çabası gelmektedir. Misaka, savaşı önlenmesi için hükümler konmuş ama bu hükümler gerektiği şekilde uygulanamamıştır. Yine Milletler Cemiyeti'nin bir diğer özelliği de evrensel olmasıdır. Yalnız, hemen belirtmek gerekir ki, Milletler Cemiyeti'ne, tarihinde hiç bir zaman bütün devletler, hatta bütün büyük devletler aynı anda üye olmamışlardır.

B- CEMİYET'TE İNSAN HAKLARI :

Cemiyet'in 26 maddeden oluşan Misakına baktığımızda, şu maddelerden ibaret olduğunu görmekteyiz. 1-7. maddeler üyelik ve Cemiyet'in yapısı, 8-17. maddeler barışın devamını sağlama, 18-20. maddeler antlaşmalar, 21. madde bölge kuruluşları, 2-25. maddeler milletlerarası işbirliği ve milletlerarası idare, 26. son madde de misak hükümlerinin değiştirilmesi ile ilgili hükümleri kapsamakta idi (18).

Milletler Cemiyeti Misak'ını incelediğimizde, Cemiyet'in sadece devletler gözönünde tuttuğunu ve kişilerin durumlarıyla ve haklarıyla ilgilenmediğini görüyoruz. Misak'ın hiçbir maddesinde, insanların temel hak ve özgürlüklerinden bahseden hüküm yoktur. Kısacası, insan haklarının korunması açısından Milletler Cemiyeti başarılı olamamıştır. Çünkü, Cemiyet'in kurucuları, devletlerin dokurulmaz özgürlükleri olduğuna inanmaktaydılar. Durum böyle olunca, Misak'a insan haklarını ilgilendiren bir hüküm konması düşünülemezdi.

Cemiyet Misak'ının 23. maddesinin ve Versailles Antlaşmasının Milletlerarası İş Örgütünü ilgilendiren bölümünde, genel bir insanlık hukukunun var olduğu iddia edilmişse de, bu konudaki çabaların hep siyasal bir özellik taşıması ve siyasal yöntemle halledilmesi, Milletler Cemiyeti'nin bu alanda yeni bir düzen getirmesini engellemiştir (19).

C- CEMİYET'İN YETERSİZLİĞİ VE SONA ERMESİ :

Dünya'da yeni bir savaş çıkmasını önleme gibi yüce bir amaçla kurulan Milletler Cemiyeti'nin daha kuruluşun birtakım kusurlara sahip olduğunu söy-

18) Bkz. GÖNLÜBOL, M., Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma, 2. bs., s: 71-30.

19) Bkz. LÜTEM, İ., "Ferdin Milletlerarası Mimayesi", A.H.F.D., C. 9, S: 1-2, s: 80-81.

lemek yerinde olur. Cemiyet'in organlarının gerçek anlamıyla, zorunlu olacak karar alma yetkisi de yoktu. Yine, bu aldığı kararları uygulayacak maddi kuvvete de sahip değildi. En büyük eksikliklerinden ve sakatlıklarından biri de, Cemiyet'in üyelerine, anlaşmazlıkları çözmek için barışçı yollar elvermezse, savaşa başvurma olanağını tanıması idi. Böylece, Cemiyet, bu konudaki uygulamasıyla, kuruluş amaçlarından en esaslı olanını, bizzat kendisi çiğnemiş oluyordu.

A.BD.'nin, Cemiyet'te üye olarak bulunmaması önemli eksikliklerden biriydi. Cemiyet, 1930'lara kadar siyasal alanda birtakım çabalarda bulundu ama, bu tarihten sonra etkinliği tümten ortadan kalktı. Örneğin, Cemiyet, Japonya'nın Çin'e saldırmasına, İtalya'nın Habeşistan'ı istila etmesine, Sovyetleri Birliği'nin Finlandiya'ya saldırmasına engel olamadı. Tüm bu başarısızlıklardan sonra Cemiyet, siyasal bakımdan aciz bir örgüt durumuna düştü ve 1939'da 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle de fiilen ortadan kalktı (20).

5- II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İÖRGÜTÜ'NE KADAR OLAN GELİŞME :

A- GENEL OLARAK :

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nin, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmediği ve insan haklarının korunması konusunda devletler-arası bir düzenleme getirmediği ve tüm bu başarısızlıkları sonucunda da feshedildiğini söylemiştik. Milletler Cemiyeti, dünyada çıkabilecek yeni bir savaşı önlemek gibi temel ve insancıl bir amaçla kurulduğu halde bu görevini yerine getirememiştir. Sonuçta da, 1939 Eylül'ünde Hitler'in Polonya'ya savaş ilan etmesinin saldırmasıyla II. Dünya Savaşı patlak vermiş oldu.

Savaş boyunca, savaşın sürdüğü her yörede, her cephede, insan haklarının rafa kaldırıldığını ve hiç kimsenin insan haklarına saygı göstermediğini belirtmek mümkündür. II. Dünya Savaşı, dünya toplumları üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Savaş esnasında insan hakları, açık bir şekilde çiğnenmiştir. Nazi Almanya'sında ırk ayırımı politikasının yaygın bir biçimde uygulanması, insanların birtakım çalışma kamplarında vahşice çalıştırılmaları ve topluca yokedilmeleri insanlığın yüz karası olarak tarih yapıtlarında yer almaktadır. İnsan haklarına bu kadar vahşi bir şekilde saldırma, II. Dünya Savaşı'nın acı ve üzüncü dolu niteliklerinden biridir.

Bununla beraber, savaş sırasında yine insan haklarının korunması ve saygı gösterilmesiyle ilgili gelişmelerin meydana geldiğini görüyoruz. Bunlara örnek olarak, İngiliz Başbakanı Chamberlain'in verdiği söylevi gösterebiliriz. Cham-

20) Bkz. MERAY, S. L., Devletler Hukukuna Giriş, I. C., 3. bs., s: 60.

berlain, söylevinde, savaşın başından beri insan hak ve özgürlüklerinin savunulması ve sağlanmasını savaşın gayelerinden biri olarak belirtmekte idi. Bu konuda verilen demeçlerden en önemlisi de A.B.D. Başkanı Roosevelt'in verdiği demeçtir. Başkan Roosevelt, 5 Ocak 1941 tarihinde verdiği ünlü söylevinde "Dört Özgürlük" kavramını ortaya atmıştır. Bu Dört Özgürlük, Söz ve İfade özgürlüğü, Tanrı'ya İnanmak Özgürlüğü, Yoksulluktan Kurtulma Özgürlüğü ve Korkudan Kurtulma Özgürlüğü'dür. Roosevelt'in belirttiği bu dört özgürlük, doğrudan doğruya insan haklarını ilgilendiren bir özellik arzettiğinden, önemli sayılacak bir gelişme olmuştur.

Bu arada belirtilmesi gereken bir diğer gelişme de, 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Demeci olmuştur. Bu demeçle, ilk olarak İngiliz ve Amerikalılar tarafından savunulan insan hakları düşüncesi uluslararası alana geçmiştir.

Nihayet, II. Dünya Savaşı 1945 yılında sona ermiştir. Savaşı bitiren antlaşmalar yapılmıştır. Dünya ülkeleri yeniden, dünyada sürekli barışı ve insan haklarını koruyacak evrensel bir örgüt kurmak amacıyla harekete geçmişlerdir. Aynen I. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, devletler bu prensibi hemen benimsemişler ve "Birleşmiş Milletler Örgütü" adıyla yeni bir örgüt, antlaşmasının 26 Haziran 1945'de San Fransisco Konferansında onaylanmasıyla meydana gelmiştir.

B--YENİ BARIŞ ANLAŞMALARINDA İNSAN HAKLARI :

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'te, 1947 yılında Barış Antlaşmaları hazırlanırken, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in istemi üzerine, savaşta düşman olan devletlerin ülkelerinde insan hak ve özgürlüklerine uyma yükümlülüğünü öngören bazı hükümler antlaşmalara konulmuştu. Böylece bu barış antlaşmalarını onaylayan İtalya, Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan ve Romanya, ülkelerinde bulunan tüm şahıslara hiçbir fark gözetmeksizin insan hak ve ana özgürlüklerinden yararlanma hakkını tanıyorlardı.

Bir örnek olmak üzere, 10 Şubat 1947'de imzalanan tüm bu barış antlaşmalarında insan hakları ile ilgili maddenin şu şekilde kaleme alındığı söylenebilir: İtalya ile barış antlaşmasınının 15. maddesinde, "İtalya, yetki alanına giren tüm şahıslara, hiçbir ırk, cinsiyet, dil veya din farkı gözetmeden, düşüncesini belirtme özgürlüğü, basın, yayın, ibadet ve ana özgürlüklerinden yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaktır." hükmü yer almaktadır.

Yine 1947 barış antlaşmalarından başka, Avusturya ile A.B.D., İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa arasında 15 Mayıs 1955'de, Viyana'da imzalanan "Avusturya'nın yeniden kurulması" hakkındaki antlaşmanının 6. ve 7. maddelerinde de 1947 barış antlaşmaları hükümlerine benzeyen ve insan hak ve ana özgürlüklerinin korunması ve sağlanmasını öngören hükümler yer almıştır (21).

21) Bkz. MERAY, S. L., A.g.e., s: 255-256.

6- SONUÇ :

Tüm bu açıklamaların ışığı altında, insan haklarının korunması düşüncesinin ilk sistemli ve yazılı bir şekilde açıklanmasından, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasına kadarki geçen süre boyunca önemli gelişmelere sahne olduğu söylenebilir. Bu gelişmenin, ilk çağlarda birtakım kişisel çabalarla sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Sonraki devirlerde, bu düşünce daha da filizlenip, gelişip, yazılı olarak bildirgelerde, anayasalarda yer almaya başlamıştır.

1789 Fransız İhtilali ile bu gelişmenin dönüm noktasına gelinmiştir. İhtilalin ortaya çıkması ve gerçekleştirilmesi amaçlarından biri de, aslında insanın temel hak ve özgürlüklerini sağlama ve korumayıdır. İhtilalle birlikte, ilk defa insan hak ve özgürlüklerini yazılı olarak bir bildiriye açıklamak düşüncesi gerçekleştirilmiştir. 26 Ağustos 1789'da ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, bu konudaki çabalara temel olmuş ve öncülük etmiştir. Her ne kadar, bu bildiriye insanın sosyal haklarından, çalışma özgürlüğünden, eğitim, öğrenim özgürlüğünden bahsedilmemişse de, içerdiği konuların ilk defa yazılı olarak saptanması ve tüm dünyaya açıklanması, insan haklarının korunması konusunda zamanına göre ileri ve modern bir aşama olarak kabul edilmelidir.

Tarihin her döneminde, insanlığın mutluluğu için girişilmiş çabaları halletmeyen, eski devirlere dönülmesini isteyen, yenilikleri hazmedemeyen, düşüncelerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunun bir örneğini Kutsal Bağlaşma ile açılan dönemde açık bir şekilde görüyoruz. Bu bağlaşmanın imzasında önyak olan bazı ülke liderleri, eski düzenin geri gelmesini, insan haklarını hiçe sayan uygulamaların yeniden geçerlik kazanmasını istiyorlardı.

Kutsal Bağlaşma'nın amaçları şu üç nokta etrafında toplanabilirdi :

a) Viyana Kongresi sonuçlarını korumak, b) Bir ihtilalin çıkması olası olan her hükümdarlıkla yönetilen ülkede, hükümdarlık rejimini korumak, c) Bu iki amacı gerçekleştirmek için de gerekirse nerede olursa olsun bir silahlı saldırıda bulunmak (22).

Görüldüğü gibi bu amaçlar devletlerin egemenlik ve bağımsızlık haklarını ortadan kaldırmakta idi.

İlk kuruluşta, Bağlaşma amacı yönünde belli bir başarıya ulaştıysa da, bu uzun sürmedi ve Bağlaşmanın içerdiği olumsuz düşünceler de tarih sahnesinden silinip gitti.

Bu arada, I. ve II. Dünya Savaşlarının 20. yy.'ın ilk yarısında peşi sıra patlak vermeleri, insan haklarının korunması konusundaki çabaların doğal olarak belli bir süre unutulmasına ve gecikmesine yol açtı. I. Dünya Savaşı sonunda

22) Bkz. BİLSEL, C., Devletler Hukuku. -Giriş, 2. bs., s: 233.

kurulan Milletler Cemiyeti'nin de insan haklarının korunması konusunda doğrudan bir girişimi yoktu. Milletler Cemiyeti'nin Misak'ında yer alan barışın devamını sağlamak (m. 8-17) amacı, belki dolaylı olarak, Cemiyet'in insan haklarının korunması konusunda çaba sarfettiği görüntüsünü verebilir. Ama, Milletler Cemiyeti, kendi kuruluş amacını gerçekleştirmekten aciz bir örgüt olarak, sadece insan haklarının korunması konusunda yeni çözüm yolları getirmesini beklemek ütöpik bir bekleyiş olurdu.

Dünya devletleri, II. Dünya Savaşı'nın acı ve üzüncü dolu yıkımlarıyla bir daha karşılaşmamak amacıyla yeniden konferanslarda toplanmaya başladılar ve bu konferansların sonunda, Birleşmiş Milletler Örgütü adıyla yeni evrensel bir örgüt kuruldu. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında, doğrudan olarak insan hakları ile ilgili maddelere yer verilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Örgütü'nün evrensel bir insan hakları bildirisi hazırlayıp, dünyaya ilan etmesi kararlaştırılmıştır. Örgüt ve örgütün insan hakları konusundaki çalışmaları üçüncü bölümde ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

BÖLÜM III- İNSAN HAKLARININ MİLLETLERARASI ALANDA KORUNMASI

1- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ :

A- ÖRGÜTÜN KURULUŞU :

II. Dünya Savaşı'nda önceki yıllarda, dünya devletlerinin başarısızlık ve ileriye görmemeleri sonucunda, dünyada bir İtalyan Faşizminin, Alman Nazizminin ve Japon militarizminin önemli boyutlara ulaşarak bir dünya savaşının çıkmasına neden oldukları bilinen bir gerçektir.

İşte Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu da savaşın bitiminden sonra gerçekleştirilmiştir.

Örgütün kuruluşu, daha II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle başlamıştı. Kuruluş aşamalarını kısaca şöylece belirtmek mümkündür: İlk aşama, 14 Ağustos 1941'de A.B.D. Başkanı Roosevelt ile İngiliz Başbakanı Churchill'in, Atlantik Okyanusunda bir savaş gemisinde buluşarak, savaş amaçlarını bildiren Atlantik Bildirisi'ni yayınlamalarıdır. Bildiri'de bir evrensel örgüt kurulmasından belli belirsiz söz edilmişti.

İkinci aşama, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Bildiri'sidir. Bildiri'de, düşman ülkeleriyle savaşılacağı ve Atlantik Bildirisinin teyit edildiği belirtilmekteydi.

Daha sonra, 1944 Mayısında Filadelfiya Bildirisi ilan edildi.

B.M. Örgütünün kurucu belgesi ve antlaşmasının ana hatları ve temel ilkeleri, 1944 Dumbarton Oaks görüşmelerinde saptandı. Bu arada, Chapultepec Konferansı da bu aşamalardan birini oluşturmuştur (1).

B- Örgüt içinde İnsan Haklarının Korunmasıyla ilgili Organlar.

B. M. Örgütünde, İnsan haklarına ilişkin sorunlarla uğraşan çeşitli organlar bulunmaktadır.

Öncelikle Genel Kurulu belirtmek gerekir. Genel Kurul, tüm üye devletlerden oluşur ve örgütün en yüksek organı olarak "ırk, cinsiyet, dil, din farkı

1) Bkz. CASSIN, R., "L'Homme, Sujet de droit International et la protection des Droits de l'Homme dans la Société Universelle", Etudes en l'Honneur de G. Scelle, T. I., s: 76.

gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerinden yararlanması" için tavsiye kararları almak fonksiyonu vardır.

İnsan haklarına ilişkin konular, III. Komisyon (Sosyal, İnsani ve Kültürel Sorunlar Komisyonu) veya I. Komisyon (Özel Siyasi Komisyon) tarafından hazırlanmış olan raporlar üzerine de Genel Kurulda incelenebilir.

Yine Genel Kurul, insan hakları alanındaki görevlerinin yerine getirmesine yardımcı olmak üzere özel komiteler veya alt organlar oluşturabilmektedir. Bu amaçla kurulmuş "Harp Esirleri Özel Komisyonu" ile "Güney Afrika Cumhuriyetinin Apartheid Politikasını İnceleme Özel Komisyonu" örnek gösterilebilir.

B.M. örgütünün insan haklarına ilişkin sorunlarla ilgilenme yetkisine sahip esas organı Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir. Konsey, belli bir insan hakları sorunu üzerinde rapor hazırlamak üzere özel komiteler oluşturabilir. Konsey, kendisine sunulmuş olan insan hakları ile ilgili sorun üzerindeki çalışmalarını Genel Kurula, Devletlere, ihtisas kuruluşlarına gönderdiği tavsiye kararları ile sonuçlandırır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bir alt organı vardır: İnsan Hakları Komisyonu. Komisyon, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının evrensel ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlayacak önlemlerin alınması için Konseye gerekli mütalaaları vermek üzere 1946 yılında kurulmuştu. Komisyon, bu görevi dışında, kadının durumu, haberleşme özgürlüğü, azınlıkların korunması gibi konularda Konseye öneriler, raporlar sunmakla da görevlidir.

Bunlar dışında, İnsan Hakları komisyonunun kuruluş belgesi, Komisyonun Ekonomik ve Sosyal Konseye gerekli göreceği her türlü alt komisyon oluşturulması için önerilerde bulunabileceğini öngörmektedir. Bugün sadece bir Alt-Komisyon, "Ayrımcılık önlemleri ile Savaş ve Azınlıkların Korunması Komisyonu" çalışmaktadır. Bu Alt-Komisyon, özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ışığı altında etütler yapmak, insan haklarını ve temel özgürlükleri ihlal ederek alınmış olan her türlü ayrımcılık uygulamalarına karşı savaşla ilgili konularda olduğu kadar ırk, milliyet, din ve dil bakımından azınlıkta bulunanların korunması konusunda da İnsan Hakları Komisyonuna tavsiyelerde bulunmak ve Ekonomik ve Sosyal Konsey veya İnsan Hakları Komisyonunca kendisine verilecek görevleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır (2).

B.M. Örgütünün insan haklarının korunmasıyla ilgili organları genel hatlarıyla bu şekilde özetlenebilir. Örgüte üye 160'a yakın devlet arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve ideolojik yönden büyük farklılıkların mevcut olması, bu organların gereği gibi çalışıp, istenen sonuca ulaşılmasını engellemekte ve daha çabuk,

(2) Bkz. FİŞEK, H., "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı", İnsan Haklarının Felsefesi Temelleri Sempozyumu, Ank. 1982. s. 96-97.

daha kesin sonuçlar alınmasına fırsat tanımamaktadır. Son olarak, üye devletlerin bu konuda siyasal özveride bulunmadıkça B.M. örgüt organlarının çalışmalarının verimsiz kalacağını da belirtmek yerinde olur.

Nihayet, son olarak, San Francisco şehrinde 1945 yılında yapılan San Francisco Konferansı'nda, B.M. antlaşması 26 Haziran 1945'te yapılan genel oturumda oybirliği ile kabul edilmiştir. Antlaşma gereken sayıda onaylama belgesinin verilmesi üzerine 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir (3).

C- B.M. ANTLAŞMASININ HÜKÜMLERİ :

B.M. Antlaşması 111 maddedir ve 19 bölüme ayrılmıştır. Milletlerarası Adalet Divanı'nın statüsünü oluşturan 70 madde Antlaşmaya eklidir ve Antlaşmanın 92. maddesinde bu statünün, B.M. Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olduğu açıkça belirtilmiştir.

B.M. Örgütü'nün gayeleri, antlaşmanın önsözünde genel olarak belirtilmiştir. Daha sonra 1. maddede bu gayeler dört paragraf halinde saptanmıştır (4).

Antlaşma'nın hükümlerini bölüm başlıklarıyla şöylece belirtmek mümkündür. 1. bölüm: Gaye ve Prensipler, 2. bölüm: Üyeler, 3. bölüm: Organlar, 4. bölüm: Organlardan Genel Kurul, 5. bölüm: Organlardan Güvenlik Konseyi, 6. bölüm: Uyuşmazlıkların barış yolu ile çözümlenmesi, 7. bölüm: Barışın tehdidi, bozulması ve saldırma fiili halinde yapılacak hareketleri, 8. bölüm: Bölge Antlaşmaları, 9. bölüm: Milletlerarası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği, 10. bölüm: Ekonomik ve Sosyal Konsey, 11. bölüm: Özerk olmayan ülkeler hakkında demeç, 12. bölüm: Milletlerarası Vesayet Rejimi, 13. bölüm: Vesayet Meclisi, 14. bölüm: Milletlerarası Adalet Divanı, 15. bölüm: Sekreterlik, 16. bölüm: Çeşitli Hükümler, 17. bölüm: Güvenliğe İlişkin Geçici Tedbirler, 18. bölüm: Değişiklikler ve 19. bölüm: Antlaşma'nın onayı ve imzası ile ilgili hükümleri kapsamaktadır (5).

D- B.M. ANTLAŞMASI'NIN İNSAN HAKLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİ :

B.M. Antlaşması'nın önsöz kısmında ve çeşitli maddelerinde insan hak ve özgürlüklerinden ve bunların korunmasından bahsedilmiştir. Bunları şu şekilde belirtmek mümkündür :

3) Tüm bu bilgiler için Bkz. GÖNLÜBOL, M., Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, 2. bs., s: 171-179.

4) Bkz. ÇELİK, E. F., Milletlerarası Hukuk, I. Cilt, 3. bs., s: 418.

5) Bkz. GÖNLÜBOL, M., A.g.e., s: 410-437.

- Önsöz'de, ikinci paragrafta aşağıdaki cümle yer almıştır : “İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler için de hak eşitliğine olan imanımızı yeniden ilan etmeğe,..... azmetmiş olan, biz, Birleşmiş Milletler halkı,..... Birleşmiş Milletler adını alacak olan Milletlerarası bir Teşkilat kurmuşlardır.”

Antlaşma'nın diğer çeşitli maddelerinde (m. 1, 13, 55, 56, 62, 68, 76, ve 83) insan haklarına doğrudan doğruya temas edilmiştir. Bu maddeler , sırasıyla şöyledir :

- Madde 1 :

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır :

3.-Ekonomik, sosyal, fikri ve insani özellikteki milletlerarası davaları çözerek ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini geliştirmek ;

- Madde 13 :

1- Genel Kurul :

b) Ekonomik, sosyal alanlar ile düşünsel kültür ve eğitim ve sağlık alanlarında milletlerarası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve ana özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için incelemelerde ve önerilerde bulunur.

- Madde 55 :

Milletlerarasında hak eşitliği ilkesine ve her milletin kendi geleceğini kendisinin saptaması hakkına saygı gösterilmesine dayanan barış ve dostluk ilişkilerini sağlamak için gerekli düzen ve refah şartlarını yaratmak üzere, Birleşmiş Milletler:

a) Yaşam seviyelerinin yükselmesini, tam çalıştırmayı ve ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme şartlarını,

b) Ekonomik ve sosyal alanlarda, sağlık alanındaki milletlerarası davaların ve bunlara bağlı başka davaların çözülmesini, düşünsel kültürel, eğitim alanında milletlerarası işbirliğini,

c) ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine bütün dünyada eylemli olarak (bilfiil) saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.

- Madde 56 :

Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara erişmek için gerek beraberce gerek tek başlarına, örgütle işbirliği halinde hareket etmeyi taahhüt ederler.

- Madde 62 :

1- Ekonomik ve Sosyal Konsey, ekonomik, sosyal, düşünsel, kültür ve eğitim, sağlık ve diğer bunlara bağlı alanlarda milletlerarası sorunlar üzerinde incelemeler ve raporlar yapabilir veya yaptırabilir ve bütün bu sorunlar hakkında Genel Kurula, örgüt üyelerine ve ilgili uzmanlık kurumlarına tavsiyede bulunabilir.

2- Konsey, herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine eylemli olarak (bilfiil) saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabilir.

- Madde 68 :

Ekonomik ve Sosyal Konsey, ekonomik ve sosyal sorunlar ve insan haklarının gelişmesi için komisyonlar ile görevlerinin yapılmasına yarayacak her türlü başka komisyonlar kurabilir.

- Madde 76 :

Vesayet rejiminin öz gayeleri, işbu antlaşmanın birinci maddesinde belirtilen Birleşmiş Milletler amaçlarına uygun olarak şunlardır :

b) Vesayet altındaki ülkeler halkının siyasi, ekonomik ve sosyal ilerlemesini ve eğitiminin gelişmesini kolaylaştırmak, her ülke ve ahalisine özgü şartları, ilgili ahalinin serbestçe açıklanan emellerini ve her vesayet antlaşmasında belirtilebilecek hükümleri de gözönünde tutmak şartıyla, işbu ülkeler halkının kendi kendilerini idare yeteneğine veya bağımsızlığa doğru gelişmelerini de kolaylaştırmak,

c) Irk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya milletlerinin birbirlerine bağlı oldukları duygusunu geliştirmek,

d) Sosyal, ekonomik ve ticari alanda bütün örgüt üyeleri ile uyruklarına, eşit işlem yapılmasını sağlamak ve bu uyruklara adaletin uygulanmasında, yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine zarar gelmemek ve 80. madde hükümleri saklı kalmak şartıyla, eşit işlem yapılmasını sağlamak.

- Madde 83 :

2- 76. maddede belirtilen öz amaçların her stratejik bölge halkı için de uygulanması mümkündür (6).

E- ANTLAŞMADAKİ İNSAN HAKLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLERE UYMA ZORUNLULUĞU İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER :

a) Üye Devletlerin Hükümlere Uymaya Zorunlu Olduğu Görüşünü Savunanlar :

6) Tüm bu maddeler için Bkz. ÖZMAN, A., İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler, s: 27-30.

B. M. Antlaşması'nın insan hakları ile ilgili hükümlerinin hukukî açıdan zorunlu olduğu görüşünü savunanların başı da René Brunet gelmektedir. Brunet bu konuda şöyle demektedir: Antlaşmadaki hükümler üye devletler için bir zorunluluk özelliği taşımaktadırlar, yalnız icraî (uygulanabilir.) özellikleri yoktur. Brunet, hükümlere uyma, hem örgüt hem de üyeler için zorunludur demektedir. Ayrıca, B. M. Antlaşması'nın hükümleri doğrultusunda ortaya çıkmış bir bildiri olarak, hukuksal açıdan zorlayıcı güce sahip olduğu ileri sürülmektedir.

b) Hükümlerin Zorunlu Olmadığı Görüşünü Savunanlar :

Bu görüşte olanların öne sürdükleri düşünce şudur: Antlaşma'nın önsözü veya antlaşma, söz konusu edilen hak ve özgürlükler bakımından üye devletlere kesin bir sorumluluk yüklememektedir. Belirtilen tüm hükümler, örgütün amaç ve işlevini saptamaktadır, üyeler için yükümlülük doğurmamaktadırlar. Yine Örgüt üye devletlerin yurttaşlarına antlaşmadaki hakları sağlamak yükümlülüğünü devletlere öngörme konusunda da yetkili değildir. Kısacası, bildiri bir inanç aktidir ve sadece ahlakî özelliğe sahiptir (7).

c) Görüşümüz :

B.M. Antlaşmasında yer alan insan hakları ile ilgili hükümlerin, antlaşmayı imzalayan devletler için yükümlülük doğurmadığı görüşüne katılmıyoruz. Her ne kadar maddelerde kullanılan terimler "geliştirmek," "teşvik etmek", "kolaylaştırmak" gibi kesin olmayan terimlerse de, antlaşmanın 55 ve 56. m. leri, bu antlaşmayı imzalayan devletlere taahhüt yükleyen ve yükümlülük getiren iki maddedir. 55. m. nin c fıkrasında "B.M.... ırk, cins, dil, veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır." denmektedir. 56. m. de 55. yi tamamlayan bir hüküm yer almaktadır. 56. m. de şöyle deniyor: "Üyeler, 55. m. de beyan olunan amaçlara erişmek için gerek beraberce gerek tek başlarına teşkilatla işbirliği halinde hareket eylemeyi taahhüt ederler". Madde açıkça bir önceki maddede beyan edilen amaçlara ulaşmak için Antlaşmaya imza koyan devletlere bir yükümlülük getirmektedir. Aslında antlaşmanın kilit maddesi bu 56. m. dir. Antlaşmanın altına imza koyan her devlet maddenin getirdiği taahhütü de üstlenmiş olmaktadır. Bu maddenin açıklığı karşısında B. M. Antlaşmasının insan haklarıyla ilgili tüm maddelerinin üye devletlerce uyulması gereken hükümler olduğu sonucuna varabiliriz.

Şurası unutulmamalıdır ki B.M. Antlaşması Evrensel bir örgüt kurma çabası, uluslararası barışı sağlama ve bu barışı sürekli koruma ilkesi uyarınca ortaya çıkarılmıştır. Böyle bir antlaşmada insan hak ve özgürlüklerinin belirtilmesi,

7) Bkz. TCHIRKOVICH, S., "La Déclaration Universelle des Droits de l'Homme et sa Portée Internationale", R.G.D.I.P., Y. 1949, s. 3-4 s: 359. Bu Konuda yine Bkz. LÜTEM, İ., Devletler Hukuku Dersleri, I. kitap, s: 328-329.

ilan edilmesi antlaşmanın değerini daha da yüceltmektedir. Ayrıca antlaşma, Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi bu konuda daha etkili ve geçerliğe sahip olacak uygulamaları gerçekleştirmek amacıyla örgüt bünyesi içinde uzmanlık kuruluşlarının oluşturulmasını da öngörmüştür.

Sonuçta, B. M. Antlaşmasının, antlaşmayı imzalayan devletlere kuruluş amaçlarıyla paralel olarak tüm dünyada insan haklarının sağlanması ve korunması yolunda bir zorunluluk ve bu konuda gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünü getirdiğini ifade edebiliriz.

F- İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRİSİ (20 Aralık 1948) :

B.M. Örgütü, insan haklarına büyük bir önem verdiği için, bizzat kurduğu İnsan Hakları Komisyonu'nun yardımıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirisini hazırlattırmıştır.

B. M. Antlaşmasında yer alan ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e verilmiş olan insan haklarının gelişmesi için komisyon kurma yetkisine (madde 68) dayanarak, Konsey 21 Haziran 1946'da, 18 üyeli bir insan hakları komisyonu kurmuştur. Komisyonun ana çalışmalarını, insan hak ve ana özgürlüklerinin nelerden oluştuğu ve bunların nasıl bir güvence altına alınacağı sorunları oluşturmuştur. Komisyon, iki yıllık bir çalışmadan sonra bildiriye hazırlamış, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi adını alan bildiri, önce Ekonomik ve Sosyal Konsey'de, sonra da 10 Aralık 1948'de B. M. Genel Kurul'u tarafından kabul edilmiştir (8).

Bildirinin imzalanması ve onaylanması olayı, sonra, İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dönüşecek ve Bildiri'de yer alan hükümleri ahlaki özellikte çıkarıp, hukuksal bir özelliğe kavuşturacak olan çalışmaların ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bildiri, 1948'de kabul edilmeden önce, İnsan Hakları komisyonu'nda en siddetli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Komisyon'da iki karşıt görüşün çatıştığı başlangıçta anlaşılmıştır. S.S.C.B. ve o görüşte olanlar adına Sovyet Rusya delegesi N.Pavlov Bildiri'nin insan hakları'nın korunması sorununu yine devletlerin isteklerine bıraktığını öne sürmekteydi. Diğer görüş ise, tam aksine, Bildiri'nin uluslararası topluluğu bu konuda yetkili kılan bir işleyiş ve özelliğe sahip olduğunu ileri sürmekteydi (9). Tüm bu tartışmalar sonucunda liberal, uzlaştırıcı bir tasarı hazırlanmış ve 1948'de kabul edilmiştir.

Bildiri, B.M.'e üye 57 devletin 48'inin onayıyla kabul edilmiştir. 6 üye çekimser kalmıştır. Bu altı üye devlet, Sovyetler Birliği, Polonya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Suudi Arabistan ve Güney Afrika Birliği'dir. Çekimser kalan devletlerin çoğunluğunu Sosyalist Blok'a bağlı devletlerin oluşturduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Sovyetler Birliği'ne göre, bildirinin gerçekçi bir yanı yoktur. Birtakım soyut özgürlüklerle dolu ve özgürlükleri etkili bir güvence altına almayı da bu devlet tarafından eleştirilen belli başlı konulardandı (10).

8) Bkz. MERAY, S. L., Devletler Hukukuna Giriş, I. Cilt, 3. bs., s: 253.

9) Bkz. DE SOTO, J., "L'Individu Comme Sujet du Droit des Gens", Etudes en l'Honneur de G. Scelle, T. II, s: 706.

10) Bkz. AKIN, İ. F., Temel Hak ve Özgürlükler, s: 99.

Sosyalist Blok'un bu konuda ileri sürdükleri düşünceler belli bir ölçüye kadar ne yazık ki doğrudur. Yalnız, bildirinin, esin kaynağı, ifade tarzı, kapsamı uygulama alanı ve etkinlik açısından çok önemli ve evrensel bir özelliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. (11).

Bildiri, bir önsöz ile otuz maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler incelendiğinde, belli başlı dört ana düşünce altında toplanabilir: a) Kişi haklarını ilgilendiren haklar (m. 3-14 arası): bunlar, yaşama özgürlük, emniyet, hukuki kişilik, kölelik, işkenceden kurtulma, kanun önünde eşitlik, ceza hukuku ana kurallarına uygun yargılanma (cezaların geriye etkin olmaması gibi), oturma ve haberleşmenin dokunulmazlığı, yolculuk etmek hakkı vb. b) Özel yaşama ilişkin haklar (m. 15-17): Üyrukluuk, evlenme, aile kurma, özel ve kamu mülkiyetine sahip olma hakkı. c) Kamusal ve politik haklar (m. 18-21): Vicdan ve düşünce özgürlüğü, birlik ve dernek kurma hakkı, yönetime direk veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla katılma hakkı, yönetimde eşit söz sahibi olma hakkı. d) Ekonomik ve Sosyal haklar (m. 22-27): Çalışma ve hizmet karşılığını alma hakkı, yeterli bir hayat seviyesinde yaşama hakkı, sendika hakkı, dinlenme ve eğlence hakkı, sağlık, eğitim, öğretim ve kültür hakkı, (12).

Maddelere bakıldığında, Bildiri'de ilk defa olarak çok geniş bir hak ve özgürlük kavramının yer almış olduğu görülmektedir. Bildiri, 1789 Bildirisinde de yer almış olan temel hak ve özgürlüklerin yanında, çağın da gelişimine uygun olarak, sosyal, politik, ekonomik, kültürel hakları da bünyesinde toplamıştır.

G- BİLDİRİNİN HUKUKİ ÖZELLİĞİ :

a) Bildirinin Ahlakiliğini Savunanlar :

Bildirinin sadece ahlakî ve manevi bir değere sahip olduğu görüşünü savunanların başında, İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Bayan Roosevelt, Kelsen ve L'Huillier gelmektedir.

Örneğin, Bayan Roosevelt, Genel Kurul'daki tartışmalarda aynen şunları söylemiştir: "Bildiri hiçbir hukuksal zorunluluk özelliği taşımamaktadır. Bu bildiri, insanın zamanaşımına uğramayan temel haklarını bildiren ve tüm ülkelerin haklarını oluşturan insanları da kapsayan bir özelliğe sahiptir." Böylece, Bayan Roosevelt, bildirinin çok önemli ve değerli bir ahlakî özelliğe sahip olduğunu belirtmekteydi (13).

11) Bkz. CASSIN, R., "L'Homme, Sujet de Droit International et la Protection des Droits de l'Homme dans la Société Universelle.", Etudes en l'Honneur de G. Scelle, T. I., s: 76.
12) Bkz. ROUSSEAU, C., Droit International Public, T. II, s: 719.
13) Bkz. DE SOTO, J., A.g.m., s: 705.

Bildiri'nin ahlaklılığını savunan bu yazar ve kişiler, demecin zorunlu bir hükümler topluluğu özelliğinde olmadığını ve demecin hiç kimseye vecibe yüklemediğini savunmaktadırlar. Bu görüşte olan ülkeler ise, A.B.D., İngiltere, Norveç, Sovyetler Birliği ve Arjantin'dir.

b) Bildirinin Zorunluluğu Görüşünü Benimseyenler :

Bu görüştekiler ise, bildirinin B.M. Antlaşmasından ayrı olarak kabul edilemeyeceğini ve antlaşmaya hukuken bağlı olduğu düşüncesindedirler. Bunlara göre demec, B.M. antlaşması'nın insan hakları konusundaki eksikliklerini tamamlamaktadır. Bu nedenle, öneriden çok, Antlaşma'nın bir tamamlayıcısıdır. Yazarlardan, R. Brunet, bu görüşü savunmaktadır. Panama, Lübnan , Uruguay da bu görüşü paylaşmaktadır.

C) Görüşümüz :

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin devletler için bağlayıcı bir özelliğe sahip olduğu görüşüne katılmaktayız. Öncelikle bir hususu belirtmekte yarar var: B.M. Genel Kurulunda varılan kararlar hukuki bir organdan çıktığı için itiraz kabul etmez bir değere sahiptir. Bildirinin önsözüne baktığımızda, B. M. Antlaşmasına atıf yapıldığını ve bir paragrafta "üye devletlerin B.M. Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına göre..." denilerek, Antlaşmanın 56. m. nin tekrar edildiği görülmektedir. Bildirinin zorunlu ve bağlayıcı özelliği hukuki değerini tamamlama bakımından gereken bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Devletler için zorunluluk özelliği taşıyan bir haklar bildirisi olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin son derece önemli bir belge olduğu gibi, ahlaki ve felsefi yönden tüm dünya devletleri bu belgeye bağlı kalarak, bu ilkeler bütünü benimsmeli ve içerdiği hak ve özgürlükleri yurttaşlarına en geniş biçimde tanıtmalıdır.

Son olarak, Bildirinin tek başına ele alındığında bir Antlaşma veya Sözleşme özelliği taşımamakla beraber, insan hakları konusunda izlenecek genel ilkeleri gösteren ahlaki ve psikolojik değere sahip bir metin olduğunu söylemek mümkündür (14).

**H- İNSAN HAKLARININ KORUNMASI KONUSUNDA İLERİ BİR AŞAMA :
KAMUSAL VE SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ İLE EKONOMİK,
SOSYAL, KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ :**

a) Genel Olarak :

B. M. Örgütü bünyesinde yer alan İnsan Hakları Komisyonu, daha 1947'lerde bir pakt veya sözleşme hazırlanması çabalarına başlamıştı. Komisyonun daha

14) Aynı görüş için Bkz. MERAY, S. L., Devletler Hukukuna Giriş I. c. 3. bası, s. 254.

ileriki çalışmalarında bir ilke ve politik sorununun ortaya çıktığı anlaşıldı. Sorun da şu idi: Hazırlanacak Sözleşme, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi çerçevesinde oluşturulacak genel bir insan hakları koruyucusu sözleşmesi mi olacaktı? Yoksa, Evrensel Bildiri'de, bir bir ayrıntısı ile sayılan, her bir insan hakkını genişçe kapsayacak şekilde düzenlenerek, iki veya daha fazla sözleşme mi hazırlanacaktı? Böylece Komisyon çalışmalarında, sözleşmenin tek bir metinden oluşacağı tezi ile sözleşmenin birden fazla olacağı tezi karşı karşıya geldiler (15). Tüm bu tartışmalar ve tezlerin 1964 yılına kadar görüşülmesinden sonra, Komisyon, ikinci görüşü destekler nitelikte sayılabilecek, iki ayrı konuda tasarı hazırlamıştır.

Komisyonun hazırladığı bu tasarılar nihayet 1976'da Sözleşme şekline dönüşebilmiş ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesiyle, Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi adıyla yürürlüğe girmeden önceki son şeklini almıştır.

Her iki sözleşmenin onay belgelerinin sırasıyla 3 Ocak 1976 (Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi için) ve 23 Mart 1976 (Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi için) tarihlerinde BM. Genel Sekreterliğine tevdi edilmesinden sonra yürürlüğe girmesiyle, BM. Antlaşmasında ifadesini bulan insan hakları kavramı içerik olarak kesin bir gösterge şeklini almıştır. Bugün B.M.'e üye 159 devletten 61'i Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesini, 63'ü de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesini onaylamıştır. Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin Ek Protokolünü imzalayan devletlerin sayısı ise 22'dir. Her iki sözleşme BM.'in resmi beş diliyle kaleme alınmıştır. Dikkat çekici nokta da, Sözleşmelerin siyasal sistemleri tamamen farklı olan Batı blokuyla birlikte Doğu bloku ülkeleri (SSCB de dahil) tarafından da imzalanmış olmalarıdır. Sözleşmeleri imzalamamış veya onaylamamış ülkeler arasında Anjantin, Brezilya, Çin, Mısır, Fransa, Hindistan, İsrail, Japonya, Meksika, İsviçre, Türkiye ve ABD sayılabilir.

Bu açıklamanın ışığı altında BM. çerçevesinde insan haklarının uluslararası himayesi konusunda şu anda dünyada dört devlet tipi ayırt etmek mümkün -dür :

- 1- Yalnızca B.M. Antlaşmasıyla bağlı devletler. (Örneğin Çin, Hindistan)
- 2- B.M. Antlaşması ve 1966/76 sözleşmeleri ile bağlı devletler. (Bu devletlerin hepsi sözleşmeleri onaylamıştır).
- 3- B.M. Antlaşması, 1966/76 sözleşmeleri ve bölgesel bir sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ile bağlı devletler (Fransa, Hariç Batı Avrupa)
- 4- B.M. Antlaşması ve bölgesel bir sözleşme ile bağlı devletler (Örneğin Fransa). (16).

15) Bkz. CASSIN, R., "La Déclaration Universelle et la Mise en Oeuvre des Droits de l'Homme" Rd. C., T. 79, s: 297.

16) Bkz. RUMPF, H., "İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve Müdahale Yasağı İlkesi", Hıfzı Timur'un Anısına armağan, İst. 1979. s 675-76.

BM.'e üye devletlerin sayısı gözönüne alındığında sözleşmeleri imzalayan devletlerin ancak üye ülkelerin üçte birinden biraz fazla olduğu görülmektedir. Bu konuda ülkelerin çekingen davrandıklarını söylemek mümkündür. Sözleşmelerin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana geçen on yıl içinde bu sayının daha yükseklere çıkması beklenirdi. Fakat bu konuda kötümser olmamak akılcı bir yol olarak gözükmektedir. Eğer son otuz yıl öncesini düşünür ve bugüne hangi evrelerden geldiğini akla getirsek, ilerlemenin hiç de küçümsemeyecek bir boyuta ulaştığı sonucuna varabiliriz. Uluslararası hukukta bu konudaki ilerleme ve gelişmenin yavaş da olsa olumlu yönde gelişme gösterdiğini kabul etmek mümkündür. Bugün siyasal ve toplumsal farklılıkları en uç noktalarda olan devletler bile, insan hakları konusunda mutabık kalabildikleri uluslararası bir hukuk sistemini benimseyip, yürürlüğe koyabilmişlerdir. Bu gelişmeyi küçümsemek ve bunun önemli bir aşama olarak kabul edip, bundan sonra, sistemin daha da mükemmelleştirilmesi ve sağlaştırılması amacıyla devletlerin sürekli çabada ve özveride bulunmalarını dilemek insanlığın ortak dileğidir.

b) Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi :

İnsan Hakları Evrensel Bildiri'sinde yer alan hükümleri yürürlüğe koymak ve devletler için hukuken bağlayıcı bulmak üzere (17), B.M. bünyesi içinde kurulan İnsan Hakları Komisyonu, Milletlerarası İnsan Hakları Sözleşmesi tasarısı üzerindeki uzun çalışmaları sonucunda, 1954 yılında iki ayrı tasarımı, B.M. Genel Kurulu'na sunmuştur. Tasarılarından birisi, klasik "kişi hakları ve siyasal hakları", ikincisi de "ekonomik, sosyal ve kültürel hakları" kapsamaktadır. Genel Kurul, tasarıları, 16 Aralık 1966 tarihinde oy birliğiyle kabul etmiştir (18). Her iki sözleşmenin metinlerinde belirtildiği üzere, en az 35 devletin kendi iç hukuk kuralları uyarınca bunları onaylayıp, katılma belgelerini Genel Sekreterliğe sunmasından sonra yürürlüğe gireceği koşulu, 1976 Mart'ında gerçekleşmiş, böylece de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmeler, Evrensel Bildiri'de yer alan insan haklarını ve temel özgürlüklerini iki ayrı metin halinde ve daha etraflıca düzenlemektedir. Bu düzenleme, sözleşmeye katılan devletleri hukuken bağlayıcı niteliktedir ve devletleri, metinlerde belirtilen hak ve özgürlükleri kendi ülkeleri içinde sağlamakla yükümlü kılmaktadır.

Bildiri'de yer alan hakların tümü üzerine çok şey söylenebilir: Ferde tanınmış klasik, temel hakların yanında, sözleşmeler insanın haklarından serbestçe yararlanma yetkisi (Her iki sözleşmenin de birinci maddesi) gibi, diğer insan

17) Bkz. MERAY, S. L., A.g.e., s: 254.

18) Bkz. VALTICOS, N., "Les Systèmes de Controle Non Judiciaire des Instruments Internationaux. Relatifs aux Droits de l'Homme", Mélanges Offerts à Polys Modinos, s: 331.

hakları Bildirilerinde hiç yer almamış bazı kolektif haklara da yer vermektedir.

Evrensel Bildiri'de tek bir hukuki zorunluluk olarak belirtilen insan haklarına ahlaki yönden saygı duyulması durumunu, bu iki sözleşme değiştirmek çabasında bulunmuştur. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 2, 3, 8 ve 16. maddeleri ile Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 2, 3 ve 40. maddelerinde ilan edilen haklara, taraf devletler uymak yükümlülüğü altına girmektedirler.

Ayrıca, Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 4. bölümünde (m. 28-45), 18 üyeli, yüksek şahsiyetli kişilerden oluşan, 4 yıl süre ile üye olunabilen ve yeniden seçilebilmek mümkün olan, bir İnsan Hakları Komite'si kurmaktadır. Komite' daha çok bir danışma organı ve devletlerin sözleşmede belirtilen yükümlülükleri uyarınca hazırladıkları raporları incelemekle görevlidir.

Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin Ek Protokolü gereğince, kişiler, medeni ve siyasal hakları çiğnendiği zaman, Komite'den bu haksızlığın giderilmesini isteyebilmektedirler. Yalnız, bu durumda, Komite, suçlanan devlete karşı bir tavsiyede bile bulunmamakta, sadece "durumu bildirme, durumu ilan etmekle" yetinmektedir. Böyle olunca da bu usul, sadece platonik bir özelliğe sahip olmaktadır (19).

Bunun sonucunda taraf devletlerin yükümlülüklerini fiilen yerine getirip, getirmediğini kontrol için örgütlenen bu sistemin gevşek ve esnek olduğu söylenebilir. Klasik kişi hakları ve siyasal haklarla ilgili sözleşmenin, bu hakların uygulanmasını gözetmekle görevli olarak, B.M. bünyesi içinde 18 kişilik bir İnsan Hakları Komite'si kurmasına karşılık, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla ilgili Sözleşme böyle bir özel organ kurmamıştır. Burada, sözleşmeye katılan devletlerin normal yükümlülüğü, insan haklarını gerçekleştirme yolunda kendi ülkelerinde aldıkları önlemleri ve gelişmeleri yıllık raporlar halinde B.M. Örgütü'ne bildirmek olmaktadır. Sözleşmeye bakıldığında, bir devletin başka bir devlete, kendi ülkesinde sözleşme hükümlerine uyulmadığı yolunda şikayet hakkı tanınması, bu konuyu öngören özel bir maddeyi açıkça kabul edip, onaylamasına bağlıdır. Yine, devletlerden başka kişilere başvuran hakkını tanımak da, gene her devletin isteğine bağlı olarak, bu konuyu düzenleyen ek protokolün imzalanmasını gerektirmektedir.

B.M. Genel Kurulu'nca benimsenen bu iki sözleşme, insan haklarının milletlerarası alanda korunması konusunda esnek ve kademeli bir işleyiş getirmekle beraber, sözleşmenin Genel Kurul tarafından benimsenip, imzaya açılması ve 35 ülkenin onaylamasıyla yürürlüğe girmesi, insan haklarının milletlerarası alanda korunması konusunda varılmış ileri bir aşamadır (20).

19) Bkz. ROUSSEAU, C., Droit International Public, T, II., s: 719-720.

20) Bkz. KAPANİ, M., Kamu Hürriyetleri, 6. bs. s: 69.

aa) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi :

16 Aralık 1966'da B. M. Genel Kurulu tarafından kabul edilen bu sözleşme bir başlangıç ile 31 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin içerdiği konular adından da anlaşılmalıdır. Sözleşmede, 1948 B. M. Evrensel İnsan Hakları Bildirisinde genel ifadeyle belirtilmiş olan haklar daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

Sözleşmenin başlangıç bölümünde, B. M.'e üye devletlerin insanın ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve medeni haklarına saygı duydukları ve insanın tabiatından gelen bu haklara saygı duyulduğu takdirde dünya üzerinde özgür insanların var olabileceği belirtilmiştir. Birinci bölümde (1. madde), tüm insanların kendi geleceğini ve mesleğini tayin etme hakkı olduğu ve hiçbir insanın hiçbir nedenle kendi varlığından mahrum edilemeyeceği belirtilmiştir. İkinci bölüm'de (2-5. maddeler), genellikle ekonomik haklara yer verilmiştir. Bu bölümdeki maddelerde kısaca, akit devletlerin ekonomik konularda, insan haklarına saygı göstereceği, ayrıca bu uygulamanın hiçbir ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya diğer görüşler ulusal veya sosyal köken, doğum veya diğer durum farkı gözetilmeksizin gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Ayrıca bu bölümde, ekonomik hakların, kadın, erkek ve aynı zamanda tabiiyetsizler için de geçerli olacağı belirtilmiştir. Üçüncü bölümde, (6-15. maddeler), sosyal ve kültürel konularla ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu bölümdeki maddelerde yer alan hakları şu şekilde belirtmek mümkündür: Çalışma hakkı, herkesin geçimini bir iş ile sağlama hakkı, herkese çalışma için adaletli ve uygun şartlar (uygun aylık ödeme, tehlikesiz ve sağlıklı çalışma şartları, ücretli dinlenme gibi) sağlanması hakkı, herkese sendika ve dernek kurma ve üye olma hakkı, herkese sosyal emniyet ve sosyal sigorta hakkı. Bunların ötesinde, 10, 11 ve 12. maddelerde bazı sosyal haklar düzenlenmiştir: Toplumun temeli olan ailenin korunması ve fertlerinin eğitimlerinin sağlanması hakkı, annelerin doğumla ilgili olarak korunma ve sosyal güvenlik hakları, çocuk ve gençlerin istismar ve angaryadan kaçınma hakkı, herkesin elverişli, sağlıklı ve açıktan uzak bir yaşama hakkına sahip olduğu, herkesin fiziksel ve manevi açıdan sağlıklı yaşama hakkı, (ölü doğum oranının azaltılması, çevresel ve endüstriyel sağlık bilgisini geliştirme, hastalıkların önlenmesi gibi konular bu hakkın gerçekleştirilmesi için akit devletlerin yerine getirmesi gerekli ödevlerdir.) gibi haklar sayılabilir.

13. 14 ve 15. maddelerde eğitim ve kültürel haklar düzenlenmiştir. Bu maddelerde, herkesin eğitim hakkına sahip olduğu, eğitimin, insan hak ve özgürlüklerinin kuvvetlenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu, eğitim hakkının zorunlu ve parasız olduğu ve herkesin en azından bir temel eğitim görmesi gerektiği gibi hükümler yer almıştır, ayrıca, herkesin kültürel yaşamda yer alma, bilimsel uygulamalardan yararlanma ve yarattığı bilimsel bir eserde haklarının korunması

gibi hakları mevcuttur. Sözleşmeye taraf devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcılık için gerekli özgürlüğü sağlamayı taahhüt etmektedirler.

Dördüncü bölüm (16-25. maddeler), taraf devletlerin düzenleyecekleri raporlarla ilgilidir. Sözleşmeye göre, sözleşmeye taraf devletler, her yıl, ülkelerinde insan haklarının korunması konusundaki gelişmeler hakkında rapor hazırlayacaklar ve bu raporlar da B.M. Genel Sekreterinin eliyle, Ekonomik ve Sosyal Konseye gönderilecektir. Yalnız bu raporların, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yapacağı program gereğince, taraf devletlerce kademe kademe B.M.'e teslim edileceği konusunda bir hüküm de yer almıştır. Ekonomik ve Sosyal Konsey, B.M. Bildirisi'nin çerçevesinde bu raporları inceleyecektir.

Beşinci bölümde (26-31. maddeler), adı geçen sözleşmenin tüm B.M.'e üye devletlerin ve Uluslararası Adalet Divanına taraf devletlerin onayına açık olduğu ve onamanın ancak resmî olması şartıyla geçerli olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu bölümde, sözleşmenin otuzbeş ülkenin onay belgesini B.M. Genel Sekreterliğine vermesiyle yürürlüğe gireceği ve sözleşmeden tüm üye devlet yurttaşlarının haberdar edilmesi gerektiği belirtilmiştir (21).

Sözleşme böylelikle son bulmaktadır. Maddelerin incelenmesinden de anlaşıldığı üzere, Sözleşme, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarla ilgili en ince ayrıntıya kadar girerek, bu konularda en geniş hakları kapsayan bir bütün oluşturmaktadır.

bb) Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi :

16. Aralık 1966'da, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesiyle beraber kabul edilen ikinci sözleşme de Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme, kişi hakları ve siyasal haklarla ilgili yeni düzenlemeler getirmekle kalmamış, Sözleşmede yer alan insan haklarına taraf devletlerce saygı gösterilip gösterilmediğini denetlemeyi amaçlayan bir mekanizma kurmuştur. Bu görevi yerine getirmek üzere Sözleşmeye katılan devletlerce seçilecek 18 kişilik bir İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur.

Sözleşme, bu noktada bir çeşit güvence işleyişi olan bu Komite'nin kurulmasını öngörmekle ilk sözleşmeden bir adım daha ileri gitmiş olmaktadır.

Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, bir başlangıç ile 53 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç ve Birinci bölümde (1. madde) Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde yer alan hükümler ve haklar aynen tekrar edilmiştir.

İkinci bölümde (2-5. maddeler), öteki Sözleşmede de yer alan, her üye devletin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik düşünce, ulusal veya sosyal köken,

21) Sözleşmenin Maddeleri için Bkz. International Organisation and Integration, s: 252-258.

mamelek, doğum ve diğer haller gözetmeksizin sözleşmede yer alan hakları tüm vatandaşları için uygulayacağı ve aynen bu haklardan kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin herkesin yararlanacağı belirtilmiştir.

Üçüncü bölüm (6-27. maddeler) esas sözleşmenin konusu olan Medeni ve Siyasal hakların korunmasıyla ilgili hükümlere ayrılmıştır. Bu bölümdeki maddelerde ayrıntılarıyla düzenlenmiş olan hakları özet olarak şöylece belirtmek mümkündür. En başta insanın yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu haktan kimsenin mahrum edilemeyeceği ve ölüm cezasını hala uygulayan ülkelerde de bu cezanın çok önemli bazı durumlarda verilmesi gerektiği hükmü yer almıştır. Ayrıca, bu Sözleşme'nin Genocide Sözleşmesine aykırı olmadığı, aksine onunla beraber uygulanması görüşü de yer almıştır. Hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı cezalara mahkum edilemeyeceği, köle olarak tutulamıyacağı, ticaretinin yapılamayacağı ve zora dayanan çalışmaya - ayırık durumlar saklı kalmak şartıyla - maruz bırakılamayacağı hükümleri de maddelerde yer almıştır. Herkesin özgür olma hakkına sahip olduğu, kimsenin keyfi tevkif edilmeye konu olamayacağı belirtilmiştir. Bu arada, tevkif edilen kimseye uygulanacak şartlar ve tevkif edilenin hakları, suçlu mahkumlara ve genç mahkumlara sağlanması gereken koşullar da bir bir, ayrıntılı olarak, maddelerde yer almıştır.

Maddelerde yer alan bir diğer hükümde de, ülke toprakları içinde herkesin serbestçe yerleşme ve yolculuk etme hakkına sahip olduğu ve bu hakkın ancak ulusal güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık gibi gerekçelerle kısıtlanabileceği belirtilmiştir. Diğer bir hükümde de, yargılama hukukuyla ilgili düzenlemeler yer almıştır. Örneğin, herkesin mahkeme önünde eşit olduğu, davaların esasen aleni olduğu, herkesin suçluluğu ispat edilmedikçe suçsuz kabul edileceği, savunma hakkının olduğu, avukatını kendi seçme hakkı olduğu, itirafa zorlanamayacağı, üst mahkemelere başvurma hakkının olduğu gibi.

Ayrıca, özel yaşamın gizliliği, insan şeref ve haysiyetinin korunmaya layık bir değer olduğu da Sözleşmede belirtilmiştir. Sözleşmenin 20. maddesinde önemli bir hüküm yer almaktadır. Bu da savaş için propaganda yapmanın yasaklanmış olmasıdır ki, Sözleşmenin en özgün niteliklerinden biri de böyle bir hükme yer vermiş olmasıdır. Yine bu Sözleşmede de - ayırık durumlar saklı kalmak şartıyla - sendika ve dernek kurma ve buna özgürce üye olma hakkı teyit edilmiştir. Üçüncü bölümün diğer maddelerinde, ailenin korunmasıyla, herkesin evlenme hakkına sahip olmasıyla, çocukların hiçbir ayırım gözetmeksizin korunmasıyla, tüm vatandaşların toplumdaki olaylara katılma, oy kullanmaya hakkı olduğuyula, herkesin kanun önünde eşit olduğu ve eşit işlem göreceği ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya diğer düşünce, ulusal veya sosyal köken, mamelek, doğum ve diğer haller farkı gözetilmeksizin herkese eşit koruma tanınacağı, her ülkenin ülkesinde yaşayan azınlıkların kendi kültür, din ve dillerini kullanma hakkını tanıyacağı gibi ayrıntılı hükümler yer almıştır.

Sözleşmenin 4. Bölümünde (28-45. maddeler), sözleşmenin getirdiği yeni bir işleyişin düzenlendiği görülmektedir. Bu bölümde 18 kişilik bir İnsan Hakları Komitesi'nin kurulacağı belirtilmiştir. Bu bölümdeki maddelerde ayrıntılı bir biçimde, seçilecek komite üyelerinde bulunacak özellikler, üyelerin bağımsızlığı, kimlerin aday gösterilebileceği, komite üyelerinin 4 yıllık bir dönem için secileceği, tekrar seçilmenin mümkün olduğu, komite üyeliğinden ayrılmayla ilgili konular, komite toplantılarıyla ilgili konular, komitede görev alacak memurlarla ilgili hükümler, bölümün son maddelerinde de genel olarak raporlarla ilgili hükümler yer almıştır. Sözleşmeyi onaylayan devletlerden biri, diğer bir taraf devletin, ülkesinde insan haklarına saygı göstermediği gerekçesiyle bu komiteye başvurabilir. Bu hüküm de sözleşmede yer almıştır. Yalnız, maddelere baktığımızda, böyle bir durum ortaya çıktığında, komitenin bu durumu sadece incelemek ve bunu tüm dünya kamuoyuna bildirmekten başka bir işlevi olmadığı görülmektedir. Yani, İnsan Hakları Komitesi'nin böyle bir durumda, taraf devletlere karşı uygulanabilecek bir yaptırım gücü mevcut değildir. Sözleşmede bu konuya yer verilmemesi, sözleşmenin en önemli eksikliğini ortaya çıkarmaktadır.

Beşinci bölümden (46-47. maddeler), sözleşmenin maddelerinin B.M. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne aykırı olmadığı ve aksine esin kaynağı olarak yararlanıldığı sonucu çıkmaktadır.

Altıncı ve son bölümde (48 - 53. maddeler), sözleşmenin tüm B.M.'e üye devletlerin onayına açık olduğu ve sözleşmenin ancak resmi onamayla o ülke için geçerli olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yürürlük şartıyla ilgili olarak, sözleşmenin en az otuzbeş ülkenin onayıyla yürürlüğe gireceği ve sözleşmeden tüm üye devlet yurttaşlarının haberdar edilmesi gerektiğiyle ilgili hükümler yer almıştır. Sözleşmenin son maddeleri, düzenleyici maddelerdir. Bu maddelerde, sözleşme maddelerini değiştirme usulleriyle, sözleşmenin beş dilde yayınlanması ve B. M. arşivinde saklanmasıyla ilgili hükümler yer almıştır (22).

Maddelerin incelenmesinden anlaşıldığı gibi, sözleşme, kamusal ve siyasal hakları korumada çok geniş, ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir. B. M. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nde sadece ismen belirtilen konular, her iki sözleşmede de en küçük ayrıntısına kadar düzenlenmiştir. Evrensel Bildiri'de özelliği gereği ayrıntısına kadar belirtilemeyen haklar, nihayet uzun savaşımın sonunda, bu iki sözleşmede en küçük ayrıntısına kadar düzenlenmiştir. Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin getirdiği İnsan Hakları Komitesinin düşünüşü olarak çok olumlu, fakat uygulama olarak zayıf bir özelliğe sahip olduğu da gözden kaçmamaktadır. Bu Komite'ye daha etkin bir işlev sağlanması, sözleşmenin uygulanmasını şüphesiz daha da güçlendirmiş olacaktır (23).

22) Sözleşmenin Maddeleri için Bkz. International Organisation and Integration, s: 258-270.

23) Her iki Sözleşme ve içerdikleri hükümler hakkında Türkçe ayrıntılı bilgi için Bkz. TALAS., C., "Uluslararası Belgelerde Toplumsal İnsan Haklarının Evrimi ve Yeni Boyutları", İnsan Hakları Armağanı, XXX. Yıl., Ank. 1978, s. 35-78.

cc) Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesine Ek Protokol :

Ek Protokol, bir başlangıç ile 14 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç bölümünde, Ek Protokol'ün Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin amaçlarının yerine getirilmesinin ve 4. bölümde düzenlenen İnsan Hakları Komitesi'nin işleyişini düzenleyeceği belirtilmiştir.

İlk maddelerde, İnsan Hakları Komitesi'ne başvuruya ilgili konular düzenlenmiştir. Ek Protokolü onaylamış ülkelerin Komiteye başvurabileceği, kişilerin de komiteye başvurma hakkının olduğu, ancak, iç başvuru yollarının tüketilmesiyle bu hakkın kullanılabilmesi, komite toplantılarının kapalı olacağı, kişisel başvuruların, uluslararası alanda ilk olmak şartıyla ancak komiteye yapılabileceği gibi hükümler yer almıştır,

Ayrıca, protokolün sözleşmeyi onaylamış her ülkeye açık olacağı ve ancak resmi onamaların geçerli olacağı, onama belgelerinin B. M. Genel Sekreterliğine verilmesi gerektiği ve Protokolün onama belgelerinin Genel Sekreterliğe verilmesinden üç ay sonra yürürlüğe gireceği konusunda protokolün yürürlük ve uygulanmasıyla ilgili hükümler yer almıştır.

Protokolün son maddelerinde, protokol hükümlerinin değiştirilmesiyle ilgili hükümler yer almıştır. Protokolün maddelerinin değişmesi için, onaylayan ülkelerin en az üçte birinin bunu talep etmesi gerektiği konusunda bir hüküm de bulunmaktadır. Ayrıca, hüküm değişikliklerinin B. M. Genel Kurulunda onaylanması gerektiği şeklinde bir madde de ek protokolün son kısmında yer almıştır.

Öteki iki sözleşmeyle aynı tarihte kabul edilen Ek Protokol, Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesini ilgilendiren hükümleri kapsamaktadır. Genellikle İnsan Hakları Komitesinin çalışma usulüyle ve komiteye başvuru usulüyle ilgili hükümler Protokolde yer almıştır. Görüldüğü gibi, Ek Protokol Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 4. bölümünde yer alan İnsan Hakları Komitesinin bir tamamlayıcısı durumundadır.

dd) Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin Getirdikleri :

B.M. İnsan Hakları Komisyonun 1947'de başladığı çalışmaların sonuçlanması yirmi yıl gibi küçümsenmeyecek bir süreyi kapsadı. Komisyon, sözü edilen iki ayrı sözleşme tasarısını 1954 yılında Genel Kurula sunmuştu. Bu tasarılar Genel Kurulun Üçüncü Komisyonunda on iki yıl süreyle konuşuldu, tartışıldı. Nihayet 16 Aralık 1966'da Genel Kurulda oylanarak kabul edildi. Fakat sözleşmelerin yürürlüğe girmesi on yıl sonra gerçekleşebildi. Ocak ve Mart 1976 tarihlerinde sözleşmeler yürürlüğe girdi. Böylelikle İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden farklı olarak, hukuken bir sözleşme niteliği taşıyan ve devletlere bu konuda sorumluluk yükleyen iki sözleşme uzun çabalardan sonra uygulamaya konulmuş oluyordu.

Bu iki uluslararası sözleşmenin, ileri bir aşama sayılması gerektiği söylenebilirse de, insan haklarının korunmasını sağlayacak denetim mekanizması konusunda etkin bir uygulama getirmediğini belirtmekte yarar var. Örneğin, sözleşmeye katılan ve böylece insan haklarına saygı gösterme yükümlülüğünü üstlenen devletlerin kendi ülkelerinde bu hakları çiğnemeleri halinde bu durumu açıkça belirlemek yetkisine sahip bir yüksek karar organı kurulmamıştır. Bu şekilde bir durumun ortaya çıkmasında iki etkenin rol oynadığı söylenebilir. Öncelikle hazırlık çalışmalarına katılan devletler arasında siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ayrılıkların mevcut olduğudur. Birbirlerinden çok farklı sosyal yapılar, siyasal sistemlere, ideolojilere, kültürlere ve gelişme düzeylerine sahip olan devletlerin, uluslararası bir kontrol mekanizması üzerinde anlaşmaları kolay olmamıştır. İkinci ve daha önemli engelleyici etken, devletlerin egemenlik hakları konusunda gösterdikleri titizliktir.

B. M. üyesi ülkelerin birçoğu, gerçekten etkin ve bağlayıcı bir denetim sistemini devletlerin egemenliklerini kısıtlayıcı nitelikte görmüşler ve bunun ülkelerin iç işlerine müdahale sayılabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Sonuçta, uluslararası sözleşmelerle ortaya konan sistem ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini ön planda tutan ve insan haklarının korunması konusunda son sözü egemen devletlere bırakan bir sistem olmuştur (24).

Birleşmiş Milletler Örgütüncü yıllar süren çalışmalar sonunda, gerçekleştirilen sözleşmelerin uluslararası alanda insan haklarının korunması ve sağlanması yolunda nasıl bir etki ve sonuç doğuracağı zamanla ortaya çıkacaktır. Şu anda yürürlükte olan sözleşmelerdeki denetim mekanizmalarından kişisel başvuru hakkını düzenleyen ek protokolü onaylayan ülkelerin ilgili özel hükmü kabul eden ülkelerin sayısı ise bugün için çok azdır. B. M.'e üye ülke sayısının çok ufak bir kesimini ifade etmektedir. Temenni edilen husus, devletlerin insan haklarının sağlanması ve korunması konusunda en azından katı tutumlarını ve egemenlik haklarını bir kenara bırakıp, sonuçsuz iyiniyet gösterilerinden de uzaklaşmak, bu konuda Örgütçe belirlenmiş hedefler doğrultusunda somut, gerçekçi ve uygulanabilir aşamalara varmalarıdır.

2- AVRUPA KONSEYİ :

A- KONSEYİN KURULUŞU VE İNSAN HAKLARI :

İçinde bulunulan 20. yy. da, siyasal güçlerin insan haklarını ilan etmesi, güven altına alması, hiç olmazsa sayması bile büyük zorluklardan sonra gerçekleştirilmiş bir olgudur. Hele hele kısa bir zaman süresi içinde iki dünya savaşının gerçekleşmiş olması, siyasal güçlerden kaynaklanan zorlukları daha da fazla-

24) Bkz. KAPANİ, M., "İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması Yeni Gelişmeler ve Sorunlar", İnsan Hakları Yıllığı, Sayı I, Yıl 1979, s: 71-72.

tırmıştır. Bu olayların büyük yıkıcılığı ile yeniden karşılaşmamak isteyen insanlar, II. Dünya Savaşından sonra barış ve birliği sağlayıp korumak amacıyla birtakım evrensel örgütler kurma yoluna gitmişlerdir.

II. Dünya Savaşından sonra, evrensel örgütler kurarak barış, birlik ve beraberliği sağlamak düşünceleri Avrupa kıtasında da etkili olmuştur. Bu düşünceleri destekleyen çeşitli dernek ve akımların doğduğu da görülmüştür. “Avrupa Federalistler Birliği”, “Birleşik Avrupa Hareketi”, “Avrupa Parlamentolar Birliği” örnek olarak gösterilebilir. Bu akımları bir birlik altı da toplamak için kurulmuş olan Uluslararası Komite'nin çağrısı üzerine, 7-10 Mayıs 1948'de, La Haye'de, Devlet adamları ve ileri gelen Avrupalıların katıldıkları resmi olmayan bir kongre toplanmıştır. Daha sonra Brüksel'de 1949 yılında Avrupa Hareketi Milletlerarası Konseyi toplanmış ve nihayet 5 Mayıs 1949'da Londra'da on Avrupa Devleti'nin imzaladıkları antlaşmayla “Avrupa Konseyi” kurulmuştur. Antlaşmayı imza eden ilk on devlet şunlardır: Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İrlanda, İtalya Luxembourg ve Norveç. Daha ileriki tarihlerde sırasıyla, Türkiye, Yunanistan, İzlanda, Federal Almanya Cumhuriyeti, Avusturya, Kıbrıs, İsviçre ve Malta'nın katılımıyla, Konsey üyesi devlet sayısı 18'e yükselmiştir (25). Bugün, İspanya, Portekiz ve Liechtenstein'nin de katılımıyla Avrupa Konseyi üye devlet sayısı 21'e ulaşmıştır.

Avrupa Konseyi Statüsünün çeşitli maddelerinde insan haklarını ilgilendiren hükümler yer almıştır. Konsey Statüsü'nün, Avrupa Konseyi'nin amacı ve 2. madde ayrık olmak üzere tertip tarzı başlıklı bölümlerin, 1, 3, 4, 5 ve 8. maddelerinde, insanın ana hak ve özgürlüklerine değinilmektedir ve bunlar bir amaç olarak belirtilmektedir (26). Örneğin, Statünün 1. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: “Avrupa Konseyi'nin gayesi, üyelerinin ortak mirası olan ideal ve ilkeleri korumak ve yaymak ve aynı zamanda onların ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlamak için, aralarında sıkı bir birlik meydana getirmektir.” Yine 1. maddede bu amaca “...insan hakları ve ana özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi ile kurulacaktır.” denmektedir. Statünün 3. maddesinde “Avrupa Konseyinin her üyesi, hukukun üstünlüğü ilkesi ve buyruğu altında bulunan her fert insan hakları ve ana özgürlüklerinden yararlanma prensibini kabul eder.” hükmü yer almaktadır. Bu maddelerin incelenmesinden, Avrupa Konseyi'nin de B.M. Örgütü gibi, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını kuruluş amaçlarından biri olarak kabul etmiş olduğu sonucu çıkmaktadır.

B- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ (4 Kasım 1950)

a) Hazırlık Çalışmaları :

Avrupa Konseyi'nin iki önemli organı vardır: Biri, üye devletlerin parlamentolarından belli sayıda seçilen üyelerden oluşan Danışma Meclisi, öbürü ise

25) Bkz. MERAY, S. L., Devletler Hukukuna Giriş, II. C., 4. bs., s: 265-266.

26) Konsey Statüsü'nün insan hakları ile ilgili maddeleri için Bkz. ÖZMAN, A., İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler, s: 39-40.

devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşan Bakanlar Komitesi. Ayrıca, bu iki organa yardım etmek üzere, bir Sekreterlik bulunmaktadır.

İşte Danışma Meclisi, Konsey statüsündeki maddelere dayanarak, Konseyin amacının gerçekleştirilmiş olması için birtakım önlemlerin alınmasına ve en önemlisi de insan hak ve özgürlüklerini güven altına alacak bir sözleşme tasarısının hazırlanmasına karar vermiştir. Hazırlanan tasarımı inceleyen Bakanlar Komitesinin, yeniden bir tasarı hazırlama kararı alması üzerine, Eksperler Komitesi adıyla yeni bir komite kurulmuştur. Komite çalışmalarında iki görüş etken olmuştur. Bu görüşlerden ilki daha önce Danışma Meclisinin hazırladığı tasarıydı. Diğeri ise İngiliz delegesinin hazırladığı tasarıydı. Bu tasarılarından birincisinde, hak ve özgürlüklerin sadece sayılarak, tanımlanması konusunda B. M. Evrensel Bildirisine atıf yapılması, ikincisinde ise, hak ve özgürlüklerin ayrıca geniş olarak tanımlanması görüşü savunulmaktaydı. Sonunda, Bakanlar Komitesine gelen tasarılar bir ölçüde uzlaştırılmış ve sözleşme tasarısı 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmıştır (27). Konsey üyesi devletlerin imzaladığı sözleşmenin tam adı, "Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Özgürlüklerini Korumaya İlişkin Sözleşme"dir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin getirdiği güvence işleyişi, Avrupa Konseyi tarafından gerçekleştirilmiş en özgün ve ileri çabalardan birisidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalayan devletler, insan haklarına saygı gösterecekleri konusunda böyle bir bildiriye tüm dünyaya ilan etmekle, aynı zamanda totalitarizmin tehditlerine karşı da, adeta bir duvar çekmiş olmaktadır. Bu sözleşmenin imzalanması devletlerin iç hukuklarından ayrı olarak, ortak bir Avrupa Hukuku yaratmak ve Devletler tarafından saygı gösterileceğine söz verilen insan haklarının korunması konusunda çeşitli hukuksal organlar meydana getirmek sonucunu doğurmuştur (28).

b) Sözleşmenin İçeriği :

Sözleşme, bir başlangıç ve 66 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç kısmında üye devletler genel olarak dünyada barış ve adaletin temelini oluşturan demokratik, siyasal rejim ile insan haklarına ortak bir saygı gösterilmesi üzerinde anlaşmış oldukları belirtmektedirler. Sözleşmenin 66 maddelik ikinci kısmı ise, beş bölümden oluşmaktadır.

I. Bölümde (m. 2-15), korunmasına çalışılacak insan hak ve ana özgürlükleri sayılmaktadır. Bu bölümdeki haklar, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve 1948 B.M. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde de aynen yer almış hükümlerdir. Bu bölümdeki haklara örnek olarak, yaşama hakkı (m.2), işkenceye karşı koruma hakkı (m. 3), kölelik, kulluk ve zorunlu çalışmayı önlemek hakkı (m. 4), özgürlük ve güvenlik hakkı (m. 5), hukuka uygun yargılanma hakkı (m. 6), ceza kanunlarının geriye yürümemesi ilkesi (m. 7), aile yaşamına, konut ve haberleşmeye saygı gösterme hakkı (m 8), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (m. 9), söz

27) Sözleşmeyi imzalayan Devletler, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Federal Almanya, İzlanda, İrlanda, İtalya, Luxembourg, Hollanda, Norveç, Saar, Türkiye, Danimarka, 28 Kasım 1950'de Yunanistan ve İsveç, 13 Aralık 1957'de Avusturya, 16 Aralık 1961'de Kıbrıs, 12 Aralık 1966'da da Malta imzalamıştır. İsviçre, henüz imzalamamıştır.

28) Bkz. MERLE, M., "La Convention Européenne des Droits de l'homme et Des Libertés Fondamentales.", R.D.P., Y. 1951, s: 715-724.

söyleme hakkı (m. 10), sendika ve dernek kurma hakkı (m. 11), evlenme ve aile kurma hakkı (m. 12), gösterilebilir. 14. maddede de sayılan bu hak ve özgürlüklerden cins, ırk, renk, dil, din, siyasal kanı, ulusal ve sosyal köken, ulusal ve azınlığa ilişkinlik, varlık, doğum veya diğer bir durumdan ötürü ayrıcalık gözetmeksizin herkes yararlanır denilmektedir (29).

II. Bölümde (m. 19), Konsey'in getirdiği yeni güvence sistemi belirtilmektedir. Bunlar "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu" ve "Avrupa İnsan Hakları Divanı"dır.

III. Bölümde (m. 20-37), Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun kuruluş, işleyiş, karar verişle ilgili hükümler yer almıştır.

IV. Bölümde (m. 38 - 57), Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın kuruluş, işleyiş, karar veriş ve kararların özelliği ile ilgili hükümler yer almıştır.

V. Bölümde (m. 57-66), Komisyon, Divan Konsey ve Sözleşme ile ilgili düzenleyici ve Sözleşmenin onaylanması ile ilgili bildirici hükümler yer almıştır (30).

C) Sözleşmenin Siyasi ve Hukuki Niteliği :

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, yalnızca insan haklarının korunmasını sağlayacak bir mekanizma olarak, yani kendi içinde bir amaç olarak görülemez. Aynı zamanda Batı ideolojisine somut bir çerçeve sağlamak, Batı sistemini Doğu'dan kesin çizgilerle ayırıp korumak için geliştirilmiş bir araçtır. Esasta, siyasal bir karakter taşıdığı söylenebilir (31). Sözleşme adından da anlaşılacağı gibi, tamamiyle bölgesel bir özellik arzeder ve yalnızca Avrupa için, daha doğru bir deyimle Batı Avrupa için geçerli bir sözleşmedir. Bu ülkelere baktığımızda, hepsinin belli bir refah düzeyini aşmış, milli gelirleri yüksek, din, inanç, felsefe, sosyal yaşam, siyasal görüş gibi birçok konularda aynı değerleri paylaşan ülkeler olduğunu görüyoruz. İnsan haklarının korunması konusunda Batılı ülkeleri böyle bir sözleşme kabul etmeye yönelten etmenler içinde, bu ülkelerin dünyada adalet ve barışın koşulu olan temel özgürlüklere olan bağlılıklarını, Avrupa Konseyi statüsünün bu konuda gerekli güvenceleri taşınamaması, o dönemde Avrupa'nın içinde bulunduğu koşullarda mevcut soğuk savaş saymak mümkündür.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, hukuk tekniği yönünden uluslararası bir antlaşmadır. Bu sözleşmeyi imzalayan devletler bazı yükümlülükler altına girmişlerdir. İnsan haklarının çiğnenmesinden dolayı devletin uluslararası yargının önüne çıkarılması politik nedenlerle benimsenmemiş uluslararası adalet milli adalete benzetilememiştir. Yalnız Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu kuraldan ayrılmış ve hükümetler kendi yetki alanları içinde bulunan bireylerin hak ve özgürlüklerinin, sözleşmeye uygun korunmasından sorumlu tutulmuşlardır. Hukuki

29) Bkz. AZİZ, A., "İnsan Hak ve Ana Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması" SBF, C. 26, S. 1, s. 248-249.

30) Sözleşmenin Bölümleri İçin Bkz., Özman, A., A.g.e., s: 42-58.

31) Bkz. MADRA, Ö; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ank. 1981, s. 15.

niteliğinin doğurduğu etkilerden biri de, bazı devletlerin Sözleşmeyi onaylamadan önce iç hukuk kurallarını değiştirerek sözleşmeye uygun bir duruma getirme zorunda kalmış olmalarıdır.

Sözleşme bazı devletlerde iç hukukun bir parçası olmuştur. Sözleşmenin iç hukukun bir parçası sayılmayan ülkelerde ise, milli hukuk sözleşmeye aykırı olamaz. Milli hukukun sözleşmeye uygun bir duruma getirilmesi gerekir. Görüldüğü gibi sözleşme, onu kabul eden ülkelerde aynen yasama meclisinden çıkmış milli bir kanun hükmündedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin diğer bir özelliği de, getirdiği koruma mekanizmasının, ülkelerin insan haklarının korunması konusundaki ulusal sistemlerinin yerini almak için değil, buna ek, bir uluslararası güvence sistemi olarak düşünülmüş olmasıdır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, her ne kadar bölgesel bir özellik taşıyorsa da, sözleşmenin etkisi yalnızca Avrupa sınırları içinde kalmamış, tüm dünyaya yayılarak insan haklarının daha iyi şekilde korunması için çaba harcanmasına yol açmıştır.

İnsan haklarının çiğnenmesi konusunda ortaya çıkmış bir sorunu Amerikan İnsan Hakları Divanına sunulması durumu dışında kesin bir karar mekanizması getirme özelliğine sahip olmasa da, 15 Temmuz 1978'de yürürlüğe giren "Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi" ve sözleşme uyarınca kurulan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikan İnsan Hakları Divanı, ülkelerarası etkileşimin ve yarattığı sonuçların en belirgin örneğidir (32).

C- EK PROTOKOLLER :

a) Birinci Ek Protokol :

Birinci Ek Protokol, 6 maddeden oluşmaktadır ve üç önemli yeni hak getirmektedir. Bu haklar, mülkiyet, ana babaların çocuklarını serbestçe eğitme ve serbest seçim hakkıdır. Protokolün 1. maddesi mülkiyet hakkı, 2. maddesi herkesin öğrenim hakkı ve 3. maddesi de serbest seçim hakkı ile ilgilidir.

Protokol, 20 Mart 1952'de imzalanmış, 18 Mayıs 1954'de yürürlüğe girmiştir. Yunanistan ve Birleşik Krallık, protokolü bazı kayıtlarla (2. madde için) imzalamışlardır.

b) İkinci Ek Protokol :

Bu protokol bir girişle, 5 maddeden oluşmaktadır. Protokol, Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın, Bakanlar Komitesinin isteği üzerine Sözleşme ve Protokolün yanında, ilgili hukuki sorunlar üzerinde danışıcı düşünce belirtebilir, hükmünün kabulünü içermektedir.

6 Mayıs 1963'de imzalanmış, gereken onayı, 21 Eylül 1970'de alarak yürürlüğe girmiştir.

32) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Hakkında Fazla Bilgi İçin Bkz. MADRA, Ö, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ank, 1981, s. 144.

c) Üçüncü Ek Protokol :

Protokol, Sözleşmenin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun işleyişi ile ilgili 29, 30, ve 34. maddelerin değiştirilmesiyle ilgilidir.

6 Mayıs 1963'de imzalanan protokol, gereken onayı 21 Eylül 1970'de sağlamış ve yürürlüğe girmiştir.

d) Dördüncü Ek Protokol :

Bu protokol ile yeni birtakım haklar, sözleşme çerçevesine alınmıştır. Bu haklar, akdî borçtan hapsedilmemek hakkı, serbest gezi ve oturma hakkı, ülkeden sürülmek ve yurduna girmekten men edilememek hakkı, topluca yabancıların kovulmama hakkı, ferdin hukukî kişiliğinin tanınması hakkı, yasalar önünde eşit işlem görme hakkıdır.

16 Eylül 1963'de imzalanmış, 2 Mayıs 1968'de yürürlüğe girmiştir.

Görüldüğü gibi, birinci ve dördüncü Ek Protokollerin ortak özelliği, Sözleşmenin kapsamını genişletmeleri ve böylece Sözleşmede eksik kalan birtakım hakları da güvence altına almalarıdır.

e) Beşinci Ek Protokol :

Bu protokol, Sözleşmenin 22. ve 40. maddelerine yeni bazı eklemeler getirmektedir. Bu maddelere eklenen yeni hükümler gerek Komisyon, gerekse Divan üyelerinin belli bir kısmının üç yılda bir seçilmelerini öngörmektedir (33).

Protokol, 20 Ocak 1966'da imzalanmıştır. Gerekli on iki devletin onayını 20 Aralık 1971'de sağlayarak bu tarihte yürürlüğe girmiştir (34).

f) Altıncı Ek Protokol :

Bu protokol, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin, yeni bir protokoldür. Protokolün 1. m.sine göre, ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu tür bir cezaya çarptırılıp, idam edilemez. Protokol, 28.Nisan.1983 tarihinde imzalanmış, 1.Mart. 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

g) Yedinci Ek Protokol :

Bu protokol ile, üye devletlerin ülkesinde bulunan yabancıların haklarına ve yargılama hukukuna ilişkin bir düzenleme getirilmektedir.

Bu protokol aşağıda sayılan hakları güvence altına almıştır :

- Bir ülkede yasal olarak bulunan bir yabancımanın sınırdışı edilmesinin yasaklanması,
- Bir suçtan hüküm giyenlerin bir yüksek mahkemeye başvurma hakkı,
- Haksız bir hüküm giyen kimsenin tazminat hakkı,
- Aynı suçtan ötürü yeniden yargılanma yasağı,
- Evlilikte eşlerin hak eşitliği ilkesi.

33) Ek Protokoller hakkında Bkz. SENCER, M., İnsan Hakları, s. 198.

34) Etat des signatures et des ratifications des conventions et accords du Conseil de L'Europe, Juin 1986, s. 19.

22. Kasım. 1984'de imzalanan protokol, öngörülen yedi onaya henüz ulaşmadığı için yürürlüğe girmemiştir.

h) Sekizinci Ek Protokol :

Bu protokol, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın çalışma usullerine ilişkin yeni hükümler getirmektedir. Protokol, Komisyonun çalışma yöntemini geliştirme ve kolaylaştırma ile Divanın çalışmasına ilişkin bazı hükümleri yeniden düzenleme amacıyla Sözleşme'de bazı değişiklikler yapmayı öngörmektedir (35). Sekizinci Ek Protokol, 19.Mart. 1985'de imzalanmıştır. Protokol gereğince beş devlet onayı henüz gerçekleşmediğinden yürürlüğe girmemiştir (36).

D- SÖZLEŞMENİN GETİRDİĞİ GÜVENCE İŞLEYİŞLERİ (37).

a) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu :

İnsan Hakları Sözleşmesini imzalayan devletler, Sözleşmeden doğan taahhütlere uymayı sağlamak amacıyla iki ana işleyiş kurmuşlardır. Bunlardan biri bilindiği üzere, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'dur. Sözleşmenin 20-37. maddelerinde ayrıntılarıyla Komisyon üzerine hükümler düzenlenmiştir.

aa) Komisyonun Kuruluşu :

Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan devletlerin sayısı kadar üyeden oluşmaktadır. Komisyon üyelerinin seçimi, gösterilen adaylar içinden Bakanlar Komitesi tarafından yapılır. Seçim için oyların mutlak çoğunluğu gerektir.

Komisyon üyelerinin süresi altı yıldır. Üyeler tamamiyle bağımsızdırlar. Komisyon üyeleri mensup oldukları devletleri temsil etmezler. Özel şahıs olarak kendi şahısları adına görevlerini yerine getirirler. Komisyon, Avrupa Konseyinin bir organı durumunda değildir. Komisyon merkezi, Konseyin de merkezi olan Strasbourg'dadır. Komisyonun resmi dili İngilizce ve Fransızcadır. Kararlar, hazır bulunan üyelerin çoğunluğu ile alınır.

bb) Komisyonun İşlemesi :

Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna taraf devletler ve fertler başvurabilirler. Sözleşmenin en önemli özelliği de burada ortaya çıkmaktadır. Ferdin baş-

35) Protokollerle İlgili Ayrıntılı Bilgi için Bkz. AZİZ, A., A.g.m., s: 250-54.

36) Ek Protokollerin Metinleri için Bkz. NOMER, E.- ESKİYURT, Ö., Avrupa Sözleşmeleri, s: 106-123.

37) Bu konuda yapılmış bir inceleme için Bkz. DOĞAN, İ., "İnsan Haklarının Milletlerarası Himayesi", Hıfız Timur'un Anısına Armağan, İst. 1979, s. 259-282.

vurma hakkı, Sözleşmenin 25. maddesinde açık ve kesin bir şekilde belirtilmiştir. Böylece, fertler sözleşmeye katılan devletlerden birinin, kendisine tanınan hak ve özgürlükleri tanımaması durumunda, bu devleti şikayet edebileceği bir merciye sahip olmaktadırlar.

Bu arada taraf devletler de, sözleşmede tanınan haklara uyulmadığı kanısına vardığı bir ülke aleyhine komisyona başvurabilirler. Yalnız, şimdiye kadar bir taraf devletin insan haklarına uymadığı gerekcesiyle bir başka taraf devlet aleyhine başvurma yolu çok az işlemiştir. Şimdiye kadar, sadece Yunanistan'ın giltere aleyhine iki defa, Avusturya-İtalya aleyhine bir defa ve İskandinav ülkeleri ve Hollanda, Yunanistan'da alınan olağanüstü önlemlere karşı Yunanistan aleyhine bir defa olmak üzere, toplam dört başvuru olmuştur.

Esas, komisyona yapılan kişisel başvurular önem taşımaktadır. Fertlerin komisyona başvurma hakları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin getirdiği, gerçekten de büyük yeniliklerden biridir. Bu uygulamanın kabul edilmesiyle, ferdin devletler hukukunda da bir hukuk süjesi olarak kabul edilmeye başlandığı teyit edilmiş olmaktadır. Aslında, önceleri çok daha liberal olan bu görüş, sözleşmenin görüşülmesi esnasında gittikçe kısıtlanmış ve bazı kayıt ve şartlara bağlanmıştır.

Kişisel başvurma hakkına getirilen sınırlamalar şöylece özetlenebilir .:

- Önce, kişisel başvurma hakkını tanıyıp tanımama, devletlerin istemine bırakılmıştır.

- Komisyonun kişisel başvuruları inceleyebilmesi için en az altı devletin komisyonun bu konudaki zorunlu yargı yetkisini tanımış olması gerekmektedir. Bu şart 1955'te gerçekleşmiştir. Bugün Komisyonun yetkisini kabul eden ve böylece ülkesi üzerinde yaşayan kişilere bu komisyona başvurma imkanı veren Avrupa Konseyi üyesi devletler şunlardır: Avusturya, Belçika, Danimarka, Federal Almanya, İrlanda, İzlanda, İtalya, Luxemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, Fransa, Yunanistan ve Türkiyedir. Komisyona kişisel başvurma hakkını kabul etmeyen Avrupa Konseyi üyesi devletler ise şunlardır: Kıbrıs ve Maltadır. (38).

- Sözleşmenin kendisine tanıdığı hakların çiğnendiğini iddia eden bir kimsenin dilekçesi ayrıca, belli bazı yolları denemiş olduktan sonra kabul edilmektedir. Ferdin önce iç yargı yollarına başvurması ve iç yargı organında kararın verilmesinden 6 aylık bir süre içinde Komisyona başvurabilmesi buna örnektir. Ayrıca dilekçesi imzasız, önceden incelenmiş ve yeni bir olayı kapsamıyorsa, şikayete konu olan olay sözleşmeyle ilgili değilse, esastan uzak ve sadece şikayet

38) Bkz. ÇELİK, E. F., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", Birinci Avrupa Hukuku Haftası, İstanbul 24-27 Ocak 1978, Tebliğler-Tartışmalar, İstanbul, 1979, s. 85.

hakkının kötüye kullanılması özelliğinde ise, Komisyon'un topladığı üç kişilik bir ön komite tarafından reddedilmektedir.

cc) Komisyona Yapılan Kişisel Başvurular :

Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna şimdiye kadar binlerce kişisel başvuru yapılmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu, ön inceleme safhasında red veya geri alma yolu ile komisyonun çalışmalarına esas teşkil etmemiştir.

Reddedilen dilekçelerin oranının bu kadar yüksek oluşu, yapılan başvuruların çoğunun esastan yoksun ve iç yargı yolları denenmeden veya diğer başvuruların yerine getirilmemesi durumlarından kaynaklanmaktadır. Komisyon'un tarafı davranarak hükümetleri korumak amacıyla kişi haklarının çiğnendiği düşüncesini ileri sürmek gerçeklerle bağdaşmayan bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugüne kadar, yapılan başvurulardan 59'u kabul edilmiş, bunlardan 18'i Divan'a sunulmuş, 3'üne de dostça çözüm yolu bulunmuştur. Geri kalanların tümü Bakanlar Komitesince karara bağlanmıştır (39) (40).

b) AVRUPA İNSAN HAKLARI DİVANİ :

Avrupa Konseyi'nin, insan haklarının milletlerarası alanda korunması konusunda getirdiği ikinci güvence işleyişi, Avrupa İnsan Hakları Divanı'dır. İnsan Hakları Sözleşmesinin 4. Bölümünde, 38-43. maddelerinde oldukça ayrıntılı ve geniş bir biçimde düzenlenmiştir.

aa) Divanın Kuruluşu :

Divan, sadece taraf devletlerden değil, tüm Avrupa Konseyi üyesi devletlerin herbirinden birer yargıç seçilmek suretiyle meydana gelmektedir. Divan' 21 yargıçtan oluşan bir kuruldur.

Yargıçlar, üye devletlerin teklifi üzerine, Danışma Meclisince 9 yıl süre ile seçilirler. Yeniden seçilebilmeleri mümkündür. Yargıçlar, bağımsız ve tarafsızdırlar. Hatta bu konuda Divan tüzüğü gereğince, göreve başlarken yemin ederler.

Divanın kurulması için taraf devletlerden 8'nin, divanın zorunlu yargı yetkisini kabul etmesi gerekmektedir. Bu koşul 3 Eylül 1968'de gerçekleşmiş ve divan çalışmalarına başlamıştır. Divanın resmi dili Fransızca ve İngilizcedir. Divanın verdiği kararlar kesindir ve taraf devletlerce uyulması zorunludur.

39) Komisyonla ilgili bir gelişme olarak, Kıbrıs Rum tarafı, Türklerin Kıbrıs adasında insan haklarını devamlı çiğnemekte oldukları gerekçesiyle, Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvurmuştur. Başvuruyu inceleyen Ön Komite, Rum tarafının dilekçesinin usul yönünden kabul edilebilir (recevable) nitelikte olduğu kararına varmıştır.

40) Dilekçelerle ilgili Ayrıntılı Bilgiyi Gösterir Tablo için Bkz. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine İlişkin İçtihat Derlemesi (1955-1967)". adlı kitaptaki tablo.

bb) Divanın İşlemesi :

Avrupa İnsan Hakları Divanında dava açma yetkisi Komisyonla, taraf devletlere aittir. Taraf devletin divanda dava açabilmesi, daha önce için komisyonca incelenmemiş ve dostça çözüm sağlanmamış olması koşuluna da bağlıdır,

Divanın önüne gelen dava, Divanca oluşturulan yedi kişilik dairelerde görülür. Sorunlar, Divana bir dilekçe ile götürülür. Dairelerde incelenen sorunlarda, Sözleşmenin yorumu ile ilgili bir konu varsa, daire, Genel Kurul'a gitmeye karar verebilir. Divanda sorunun incelenmesi bittikten sonra, her yargıç kararın altına bir çekince veya "muhalafet" açıklaması koyabilir. Verilen kararın esasını etkileyecek bir durumun ortaya çıkması halinde, taraflar veya Komisyon, bu durumu öğrendikten sonra altı aylık bir süre içinde kararın düzeltilmesi isteğiyle divana başvurma hakkına sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın yetkisi, isteme bağlıdır. Devletler bunu genel bir kabulle önceden onaylamışlarsa divana başvurabilirler. Divana, ferdin doğrudan başvurma hakkı yoktur. Fertler ancak dolaylı olarak divandan yararlanabilmektedirler. Bu da Komisyon aracılığıyla olmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca kurulmuş bir organdır. Hiç bir devletten emir almaz. Bir davada yetkisinin bulunup bulunmadığına kendisi karar verir. Avrupa İnsan Hakları Divanı, fertlere ait haklar üzerinde milletlerarası bir yargı organı sıfatını taşımaktadır. Divanın amacı, tek tek kişilerin haklarını korumaktır.

cc) Divana Gelen Davalar :

Divan, 1 Haziran 1974 tarihine kadar 18 davaya bakmış, bunlardan 13 tanesini kesin çözüme bağlamıştır (41). Çalışmaya başlamasından bu yana uzun bir süre geçmesine rağmen, gelen davaların sayısının az olduğu göze çarpmaktadır. Komisyona yapılan başvuruların çok azının kabul edilmesi ve kabul edilenlerin de incelendikten sonra sözleşmeyi çiğnemediği, ya da dostça çözüm ile halledildiği için, divana az sayıda dava gelmektedir.

Divanın incelediği ve karara bağladığı davalar içinde Lawless davasının ayrı bir önemi vardır. Çünkü divanın Lawless adlı bir İrlanda vatandaşı tarafından İrlanda hükümeti aleyhine açılan davada verdiği karar, dünya hukuk tarihinde insan hakları konusunda verilmiş ilk mahkeme kararı olması dolayısıyla çok önemli bir özelliğe sahiptir (42).

41) Bkz. ROUSSEAU, C., Droit International Public, T.II, s: 730.

42) Lawless davasını inceleyen ayrıntılı makale için Bkz. ARIK, K. F. "Avrupa İnsan Hakları Divanı Kararı (Lawless zişi)", SB.F.D., C. 18, S. 2, s: 265-313.

Divanın verdiği diğer kararlar arasında De Becker Davası, Wernhoff-Bati Almanya Davası, Neumcister-Avusturya, Delcourt-Belçika Davası, Dewilde-Ooms ve Versyp-Belçika Davası ve Ringeisen-Avusturya Davası sayılabilir (43).

C- KOMİSYON DİVAN KARŞILAŞTIRMASI :

Komisyon ve divanın kuruluş ve yetkileri yönünden birbirinden farklı özellikleri vardır. Bunları şu şekilde saymak mümkündür :

- Üyeleri Bakımından :

Komisyon üyeliği için İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olmak koşulu arandığı halde, Divan üyeliği için Avrupa Konseyi üyesi olmak yeterlidir.

- Süre Bakımından :

Komisyon üyeleri altı yıllık bir süre için, Divan üyeleri ise dokuz yıllık bir süre için seçilirler.

- Seçen Organlar Bakımından :

Komisyon üyelerini Avrupa Konseyi'nin organı olan Bakanlar Komitesi, Divan yargıçlarını ise yine Konseyin bir başka organı olan Danışma Meclisi seçer.

- Yetki Bakımından :

Yetki bakımından da ikisi arasında önemli farklılıklar vardır. Komisyona fertler başvurabildiği halde, Divana kişilerin doğrudan, direkt olarak başvurma hakkı yoktur. Komisyon daha çok bir uzlaştırma yeri, Divan ise, yargı gücüne sahip bir mahkeme özelliğini taşımaktadır.

E- AVRUPA SOSYAL HAKLAR TEMEL SÖZLEŞMESİ :

Avrupa Konseyi Statüsü, Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal yönden ilerleme sağlamada, ülkelerin ortak noksanlıkları olan manevi değerlere bağlı oldukları görüşünü benimseyen bir özelliğe sahiptir. İşte bu nedenle, 1954 yılında, Konsey'in Bakanlar Komitesi bir Sosyal Komite oluşturarak Sosyal Haklar Sözleşmesi tasarısını hazırlama görevini bu komiteye vermişti.

Avrupa Konseyinin başvurusu üzerine, 1958'de Milletlerarası İş Bürosu Strasbourg'da Hükümetler, İşverenler ve İşçilerden oluşan bir üç taraflı konferans topladı. Konferansta, Danışma Kurulu, Sendika Kuruluşları, Milletlerarası Kuruluşlar, İşçi ve İşveren Sendikaları gibi kuruluşların düşünceleri de nazara

43) Bkz. ROUSSEAU, C., A.g.e., s: 730.

aldı. Nihayet, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tartışılan tasarıya 7 Temmuz 1961'de kesin şeklini verdi. 18 Ekim 1961 günü Torino'da, 13 Avrupa Konseyi ülkesi tarafından imzalandı. İmzalayan ülkeler, İsviçre, Belçika, Avusturya, Portekiz, İspanya, Danimarka, Federal Almanya Cumhuriyeti, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İzlanda, Kıbrıs, Norveç, İsveç, İtalya, Luxembourg, Türkiye ve Yunanistan'dır. İmzalamayan iki ülke ise, Liechtenstein ve Malta idi. 26 Şubat 1965'de, gerekli olan beş devletin onayı gerçekleştiğinden, sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeyi kabul eden devletler, bu sözleşmenin uygulanması konusunda, taraf devlet olarak, hükümetleri tarafından iki yılda bir rapor hazırlamak yükümlülüğü altına girmektedirler. Bu raporlar çeşitli uluslararası çalışma kuruluşları tarafından incelenerek ve Sözleşmenin uygulanış biçimi bu şekilde denetlenmiş olacaktır (44).

Böylece, işçilerin yaşamlarını daha iyi bir duruma getirmek için 1919'dan beri yapılan çabalar, 1961 Sosyal Haklar Temel Sözleşmesi ile daha da güçlenmiş ve geçerlik kazanmıştır.

Bu Sözleşme ile işçilerin yasal haklarını grev hakkı ile korumaları da ilk defa milletlerarası bir antlaşmada yer almış bulunmaktadır (45).

Sözleşme, bir başlangıç kısmı ile 38 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç kısmında "... ırk, renk, cinsiyet, dil, din, sosyal düşünce, ulusal menşee veya sosyal sınıf farkı tanımadan, herkesin aynı sosyal haklardan yararlanması gerektiği" konusunda sözleşmeye taraf olan devletlerin anlaştıkları belirtilmektedir.

Sözleşmenin birinci bölümünde, taraf devletlerce izlenecek ana hedefler 19 paragraf olarak yer almıştır. İkinci bölümde ise, devletlerin ana hedeflerini karşılayacak şekilde 19 madde halinde uymayı üstlendikleri sosyal haklar yer almaktadır. Bu bölümde, çalışanlara getirilen hakların en önemlileri iş, ücret, sendika kurma, toplu sözleşme, çocuk ve kadın işçilerin korunması, sağlık, sosyal sigorta hakları gibi haklardır. Üçüncü bölümü oluşturan 20. madde, devletlerin yüklenecekleri taahhütleri kapsamaktadır. Maddelerin kişi açısından önemli yanı, devletlerin sözleşmede öngörülen haklardan asgari belli bir kısmını yüklenmeleri zorunluluğudur. Dördüncü bölümde, devletlerin üstlendikleri borçlar için yapacakları işlemler belirtilmektedir. Beşinci bölümde ise, sözleşme maddelerinin hangi durumlarda devletlerce kısıtlanabileceği yer almaktadır (46).

İçerdiği maddelerden anlaşıldığı gibi, bu sözleşme, saydığı haklarla ilgili bir güvence işleyişi - bir divan, bir komisyon gibi - getirmemektedir. Böylece kişilerin, kendisine tanınan haklar çiğnendiği zaman başvurabileceği bir organ

44) Bkz. VALTÍCOS, N., A.g.m., s: 351.

45) Bkz. TOSUN, Ö., "Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi", İ.H.F.M., C. 29, S. 4, s: 1102-1103.

46) Bkz. AZÍZ, A., A.g.m., s: 268.

yoktur. Sözleşme özelliğine sahip olmasına rağmen, bir güvence mekanizması getirmemiş olması sözleşmenin en büyük ve temel eksikliklerinden biridir. Kısacası, bu haklara saygı gösterme, koruma , devletlerin bu konuda izledikleri tutuma, politikaya bırakılmış olmaktadır.

3- AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI (AGİK)

A- Konferansa İlişkin Kısa Bilgi :

Avrupa'da bu konuda bir konferans düzenlenmesi düşüncesi ilk kez 1954'te, Sovyetler Birliği tarafından ortaya atılmıştı. Çeşitli tarihlerdeki girişimler ve önerilerin sonucunda, 1966'da, Varşova Paktı Siyasal Dayanışma Komitesinin yayınladığı "Avrupa'da Barış ve Güvenliğin Güçlendirilmesi Bildirgesi", 1975'deki Nihai Senede yönelik ilk önemli aşamayı başlatmıştır. 1969'da, Finlandiya Hükümeti, Güvenlik Konferansına ev sahipliği yapabileceğini bildirmiştir. Batı Bloku Ülkeleri, Doğu Blokundan gelen bu konferans önerisini önceleri olumsuz karşılamışlarsa da, 1971 Haziran'ında Nato Dışişleri Bakanlarının Lizbon'daki toplantısında, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansına ulaşmak amacıyla çok taraflı görüşmelere başlanabileceğini resmen açıklamışlardır.

Hazırlık çalışmaları 1962'de Helsinki'de başlamıştır. Görüşmeler sonucunda konferansın üç aşamada yapılacağı kararlaştırılmıştır :

- a) Dışişleri Bakanlarının Toplantısı,
- b) Uzman Komite ve Alt komitelerin Çalışmaları,
- c) Koordinasyon Komitesince hazırlanan öneriler ışığında üçüncü dönem toplantısı ve sonuç belgesinin imzalanması.

Avrupa'da Konferansa katılma hakkına sahip tüm Avrupa Ülkeleri ile A.B.D. ve Kanada katılmışlardır. Konferansın ilk dönem toplantıları 1973'de başlamış, üçüncü aşama ve son dönem 30 Temmuz- 1 Ağustos 1975 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve Sonuç Belgesi otuzbeş ülkece imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

B- AGİK SONUÇ BELGESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ :

Sonuç Belgesi, uluslararası bir antlaşma veya sözleşme değildir. Tarafların kanuni bağlayıcılığı olmayan bir sonuç belgesi istemeleri, Konferansın son senet de diyebileceğimiz bir belge ile sonuçlandırılmasına yol açmıştır.

Sonuç Belgesinin bağlayıcılık özelliğine sahip olmadığını metin içindeki ifadeden çıkarmak da mümkündür. Metnin son paragrafında şöyle denmektedir:

“Finlandiya Cumhuriyeti Hükümetinden bu son senet metnini-son senet kütüğe yazılabilir (tescil edilebilir) nitelikte olmamakla birlikte-örgütün bütün üyelerine B-M.’in resmi belgesi olarak dağıtılmak amacıyla, B.M. Genel Sekreterine göndermesi istenmiştir.” Böylelikle, Belgenin B.M. Sekreterine gönderilmesi, senedin bir Antlaşma olmadığı belirtilerek istenmiştir.

Batılı Ülkeler Senedin bağlayıcılığı olmadığı görüşünde birleşirken, Doğu Bloku Ülkeleri Sonuç Belgesinin bağlayıcı olduğu konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Doğu Bloku Ülkelerine göre, AGİK’in ilkeleri B.M. Antlaşması ve 1970.de kabul edilen “Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği Konusunda Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi” ile uluslararası hukuk açısından bağlayıcı özelliğe sahiptirler ve konferans belgesinde yer almaları bu niteliklerini kuvvetlendirmektedir (47).

AGİK Sonuç Belgesini hukuki yönden uluslararası bir sözleşme olarak kabul etmek mümkün olmamakla beraber, senedin moral ve siyasal yönden Avrupa ülkeleri arasında bağlayıcı bir özelliği olduğunu belirtmek gerekir. 1975 yılından bu yana yeni bir düzenin kuralları Nihai Belgeyle ortaya konulmuştur. Ve bu ilkelerin bağlayıcı özelliği olmasa da, ülkeler arasındaki ilişkiyi düzenleyici ve yönlendirici bir fonksiyona sahip olduklarında kuşku yoktur, Bugüne kadar, yeni düzenin kurallarına daha bir işlerlik kazandıracak süreklilikler ve etkinlikler, belirli dönemlerde toplanan konferans ve toplantılarda sürdürülmektedir. 1977’de Belgrad’da, [1978’de Montreux’de, 1980’de Madrid’de, 1987’de Viyana’da toplanan konferanslar bu süreklilik ilkesinin gerçekleştirilen somut aşamalarıdır.

C-AGİK SONUÇ BELGESİ VE İNSAN HAKLARI :

Sonuç Belgesinde, insan haklarına ilişkin ilkeler, batılı ülkelerin ısrarları sonucu geniş bir biçimde yer almış ve öteki ülkelerle eşit bir düzeye getirilmiştir. Senedin, Birinci bölüm, 7. bendinde yer alan “Düşünce-Vicdan-Din ve İnanç Özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına temel özgürlüklere saygı” ilkesinde kesin bir biçimde ve açıkça insan haklarına saygı ilkesinin yer aldığını görüyoruz. Bendin 1. paragrafı şöyle diyor:

- “Katılan Devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı gözetmeksizin, herkes için düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterirler.” Yine aynı bendin son paragrafında şu ibare yer almaktadır.

- “İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında katılan devletler B.M Antlaşması amaçlarına ve ilkelerine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisine uygun olarak

47) Tüm bu konular için Bkz. GERGER, H., Soğuk Savaşın Yumuşamaya, S. 109-110.

davranırlar. Bağlı olabilecekleri İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşmeleri de kapsamak üzere, bu alanda uluslararası bildiriler ve sözleşmelerdeki kayıtlı yükümlülüklerini de yerine getirirler (48).

AGİK Sonuç Belgesinin 7. Bendinde temel hak ve özgürlüklerinden siyasal, sosyal, kültürel haklara kadar en geniş kapsamıyla insan haklarının tekrar edildiğini ve tüm bu alanlarda Devletlerce daha önce imzalanmış B.M. Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'yle uluslararası hukuk ilkesi haline gelmiş bulunan insan haklarına saygı ilkesinin bir kez daha teyit edildiğini ifade edebiliriz.

Sonuç olarak, Avrupa ülkelerinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden sonra, İnsan haklarının sağlanması ve korunması konusunda çaba ve duyarlılıklarını tekrar güncelleştirdikleri ve uluslararası bir belgede bu haklara yeniden temas etmekle, insan haklarının çağdaş dünyanın öncelikli ve gerçekleştirilmesi gerekli bir değerler bütünü olduğu konusunda inancı ve kararlı bir tutum içinde olduklarını bir kez daha göstermektedir.

4- AFRİKA VE İNSAN HAKLARI :

Afrika kıtasında sömürgecilik olayının yüzyıllar boyu sürmesi insan haklarını korumaya ilişkin çabaların ancak yakın zamanlarda bir olgu olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Uluslararası alanda, çeşitli dönemlerde insan hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla birçok hak bildirisi, belge ve uluslararası sözleşme imzalanmış ve bunlar uluslararası yaşama geçirilmişlerdir. Afrika kıtasındaki gelişimse, sömürgeciliğin etkisiyle böyle bir gelişme çizgisi izlememiştir. Sömürge yönetimi altında bulunan ülkeler için, ilk kazanılacak statü bağımsızlıklarına kavuşmak olmuştur. Özellikle İkinci Dünya savaşından sonra Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması ve Örgüt bünyesinde açılan sömürgeciliğe son verme kampanyası ile, Afrikalı devletler sırasıyla özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Sömürge yönetimi altında yaşayan ve özgürlüğüne sahip olmayan bir ülke için insan haklarının korunmasından söz edilemezdi. Bağımsızlık, bir yerde insan haklarından söz etmenin ve koruma çabalarına girişmenin ön koşuluuydu.

Afrika'da insan haklarının gelişimini üç ayrı dönem altında incelemek mümkündür:

- a) Sömürge altındaki Afrika'da insan hakları,
- b) Geleneksel Afrika ve insan hakları,
- c) Bağımsızlığına kavuşmuş Afrika'da insan hakları.

Sömürge döneminde, Avrupalı devletlerin yönetimi altında bulunan Afrika'da vatandaş yerli ayrımı eşitlik ilkesini ortadan kaldırmıştı. Afrika'da bu

48) Nihai Senedin tam metni için Bkz. GERGER, H., A.g.e, S. 122-182

dönemde insan hakları kavramının geçerli olduğundan söz edilemezdi, Afrika geleneksel toplumu da sömürgecilik nedeniyle tamamen değişikliğe uğramıştı (49).

Yukarıda sözünü ettiğimiz dönemlerin sonucunda Afrika devletleri bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Afrika sömürgeleri bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra Birleşmiş Milletler örgütüne üye olmuşlardır. Bağımsızlıklarına kavuşan Afrika ülkeleri gerek Birleşmiş Milletler Antlaşması ve gerekse Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hükümleri ışığında, kendi anayasalarını kaleme almışlardır. Ülkeler ulusal düzenlemelerinde anayasa ve diğer hukuksal metinlerle ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlama yolunu seçmişlerdir (50).

Afrika'da insan haklarının korunması konusunda Afrika Birliği Örgütü'nün de özel bir önemi vardır. 1963 yılında Addis-Abeba'da toplanan konferanstan sonra kurulan Örgüt'ün kurucu metni, Birleşmiş Milletler Antlaşmasına ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisine değinmekte ve bu milletlerarası metinlerin Afrika ülkeleri için de geçerli hukuksal metinler olduğunu bildirmekteydi.

Afrika Birliği Örgütü'nün Kurucu Şartı, Örgüt bünyesinde çeşitli uzmanlık komisyonları kurulabileceğini belirtmiştir. Yalnız bu Komisyonlar içinde insan hakları ile ilgili olanı yoktur. Komisyon sayısı 1966'da Örgüt'ün yürütme komitesi tarafından üçe indirilmiştir. Bu komisyonlar halen, Ekonomik ve Sosyal Komisyon, Eğitim, Bilim, Kültür ve Sağlık Komisyonu, Savunma Komisyonu olarak faaliyettedir (51).

Afrika Birliği Örgütü'nün insan hakları konusundaki uygulaması yetersizdir. Afrika Birliği Örgütü'nün kıta içinde, bağımsızlık hareketlerinde daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Afrika Birliği Örgütü, her ne kadar yetersiz olarak kabul edilse de, yakın zamanlarda Afrika kıtasında insan haklarının uluslararası ölçekte korunması ile ilgili bir hukuksal metnin hazırlanıp yayınlanmasına öncülük etmiştir. Bu metin, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartıdır. Şart, 28. Haziran.1981 tarihinde Nairobi'de toplanan Afrika Birliği Örgütü zirvesinde, Devlet ve Hükümet Başkanlarının oybirliğiyle kabul edilmiştir. Afrika Şartı, bölgesel bir hukuksal metin karakterine sahiptir. Bağımsızlıklarına yeni kavuşan, genç Afrika devletleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Şart, aynı zamanda Afrika uluslararası hukukunun gelişmesine birinci derecede katkıda bulunacak bir özellik taşımaktadır.

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı, bir önsöz ile altmışsekiz maddeden oluşmaktadır. Şart, öncelikle koruma altına aldığı hakları ve halkların haklarını

49) Bkz. M'BAYE, K., "Les droits de l'homme en Afrique" Les Dimensions internationales des Droits de L'Homme, Unesco, s. 645.

50) Bkz. CİVELEK, J., Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, s. 380.

51) Bkz. NDIAYE, B., "La place des droits de l'homme dans la Charte de L'OUA", Les Dimensions Internationales des Droits de L'Homme, Unesco, s. 671.

sıralamaktadır. Koruma altına aldığı haklar ayrımında, birinci kuşak insan hakları olarak adlandırılan kişisel ve siyasal haklar, ikinci kuşak haklar olarak adlandırılan sosyal ve ekonomik haklar ve üçüncü kuşak haklar olarak adlandırılan dayanışma haklarını benimsemiştir (52). Dayanışma hakları içinde sayılan, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı Afrika Şartında ifadelerini bulmuşlardır. Şart, haklarla birlikte insan ve halkların ödevleri arasında da bir denge kurma çabasıdır. Ödevler başlığını taşıyan kısmında, her bireyin aileye, topluma, devletçe yasal olarak tanınan diğer topluluklara ve uluslararası topluluğa karşı ödevleri vardır denilmektedir.

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı, insan haklarının Afrika kıtasında korunması amacıyla bir koruma mekanizması diye adlandırılabilir bir düzenleme de getirmiştir. Şartın hükümlerine göre, Afrika Birliği Örgütü bünyesinde insan ve halkların haklarını geliştirmek ve onların Afrika'da korunmasını sağlamakla yükümlü Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, bölgesel koruma ile ilgili tek kurumsal organdır. Komisyonun yargılama gücü yoktur. Komisyon, daha çok bir kontrol , araştırma ve uzlaştırma organı niteliğindedir (53).

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu'nun bu konuda ikili bir görev üstlendiği söylenebilir: Bunlar Afrika'da insan haklarını ilerletmek ve korumak olarak ortaya çıkmaktadır.

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı altmış üçüncü m.ne göre, şart Afrika Birliği Örgütü üye devletlerinin salt çoğunluğunun onayıyla yürürlüğe girecektir. Bu koşul gerçekleşmiş ve şart 21. Ekim 1986'da yürürlüğe girmiştir.

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı, halen yürürlüğe girmiş olmakla beraber, Afrika devletlerinin bu konudaki irade ve istemlerini ifade etmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Sömürgecilikten kurtulmuş ve bağımsızlıklarına yakın zamanlarda kavuşmuş Afrikalı devletler insan haklarının korunması konusundaki duyarlık ve kararlılıklarını çeşitli tarihlerde toplanan Afrika Birliği Örgütü zirvelerinde dile getirmişlerdi. Bu istek, 28.Haziran.1981'de Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartının oybirliğiyle kabul edilmesiyle olumlu bir biçimde sonuçlanmıştı. Şartın yürürlüğe girmiş olmasıyla, hükümlerinin ve getirdiği güvence mekanizması işlemeye başlamıştır Birleşmiş Milletler. Örgütü çerçevesinde kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin yürürlüğe girebilmeleri için on yıllık bir süre beklenilmiş

52) Kamu özgürlükleri ve insan hakları literatüründe yeni kabul gören bu ayrım için bkz. KABOĞLU, İ. Ö., Kolektif Özgürlükler, s. 30.

53) Bkz. KABOĞLU, İ. Ö., "Sur les droits de l'homme et leur protection en Afrique", s. 2.

olması karşısında, Afrika Şartının kabulünden beri geçen beş yıl içinde, yirmialtı devletin onayına ulaşması, küçümsenmeyecek bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bağımsızlığına kavuşmuş Afrika ülkeleri, birçok bakımlardan homojen bir yapıya sahip olmamalarına rağmen, bu statünün getirdiği anlayış çerçevesinde ülkelerinde insan haklarının korunması konusunda her türlü aşama ve gelişmeyi, kaydedecek potansiyeledirler. Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı, Afrika ülkelerinde insan haklarının korunma, sağlanma ve sürdürme konularında temel hukuksal unsurlardan birisidir.

5- AMERİKA KITASI VE İNSAN HAKLARI :

Amerika kıtasında insan haklarının korunması konusunda Amerikan Devletleri Örgütü ile Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği hükümlerden söz edilebilir.

Bogota'da 1948'de toplanan dokuzuncu Panamerikan konferansında Amerikan Devletleri Örgütü'nün kurucu sözleşmesi kabul edilmiştir. Örgütün kurucu metni, örgütle ilgili kurallardan başka, insan temel hak ve özgürlüklerine ilişkin hükümler de içermektedir. Yine bu konferansta, insan hak ve görevlerine ilişkin Amerikan Bildirisi de kabul edilmiştir (54).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin hazırlık çalışmaları 1959 yılına kadar uzanmaktadır. Bu tarihten sonra Amerikan Devletleri Örgütü bünyesinde yoğunlaşan çalışmalar, 1969 yılında sonuca ulaşmıştır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 22.Kasım. 1969 tarihinde San Jose'de imzalanmıştır. Sözleşme 1978'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin giriş kısmında amaçlar açıklanmaktadır. Buna göre, Sözleşmeye taraf devletlerin Amerika kıtasında insanın temel haklarına saygınlık esasına bağlı olan kişisel özgürlük ve sosyal adaleti, demokratik kuruluşlar çerçevesinde sağlamlaştırmak istekleri ifade edilmektedir (55). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca kurulan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu, bireyler, birey grupları yada hükümet dışı kuruluşlardan gelecek başvuruları inceleme yetkisine sahiptir. Ayrıca Sözleşmeye göre, devletlerarası başvuru hakkının kabulü devletlerin isteğine bağlı tutulmuş, ancak bireysel başvuru hakkının, otomatik olarak Sözleşmenin onaylanmasıyla kabul edilmiş olacağı şeklinde bir düzenleme getirilmiştir (56).

Bölgesel bir koruma mekanizması getiren Amerikan sistemi, düzenlenen ve kabul edilen hukuksal metinler açısından zengin bir içerik göstermekle beraber,

54) Bkz. CİVELEK, J., Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, s. 351.

55) Bkz. CİVELEK, J., A. g.e., s. 361.

56) Bkz. MADRA, Ö., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, s. 144.

sistemin fiilen uygulanma bakımından aynı başarıyı gösterdiği söylenemez. Amerikan sisteminde, insan haklarının korunmasıyla ilgili bildiri, sözleşme ve metinler Amerikan uluslararası insan hakları hukukunun pozitif açıdan gelişim kaydettiğini, göstermektedir. Ancak bu pozitif hukukun, kıtanın toplumsal yaşamında ve insan haklarının gerçek korunmasında aynı gelişim düzeyini sürdüremediğini görmekteyiz.

6- İNSAN HAKLARININ MİLLETLERARASI ALANDA KORUNMASI KONUSUNDA DİĞER BÖLGESEL ÇALIŞMALAR :

Burada iki bölgesel unsura daha değinmek istiyoruz. Bunlar Arap dünyası ile Asya kıtasında yapılan çalışmalardır. Arap ülkelerinin oluşturduğu Arap Devletleri Ligi, insan haklarıyla ilgili çalışmalarda bulunmaktadır. Arap Devletleri Ligi, İkinci Dünya Savaşının bitiminden sonra, 1945 yılında kurulmuştur. Arap Devletleri Ligi, 1950'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından tanınmış ve Genel Kurul toplantılarına gözlemci olarak katılmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Birleşmiş Milletler Örgütü'yle Arap Devletleri Ligi arasında kurulan işbirliği, arap dünyasında da insan haklarının gelişmesine katkıda bulunmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerle birlikte, islam dünyasında 19.Eylül.1981 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel İslam Bildirisi'ne de değinmemiz gerekir. Bu bildiri Avrupa'daki İslam Konseyi'nin girişimiyle hazırlanmış olup, 1981'de Paris'te ilan edilmiştir. İslam Bildirisi hukuksal anlamda yetkili bir kurucu organ tarafından kabul ve ilan edilme özelliği taşımamaktadır (57). İslam Bildirisi Kuran ve Sünnet esaslarından hareketle düzenlenmiş, islami düşünce ve hareketten esinlenmiş ve bağlayıcı gücü olmayan bir metin özelliğini taşımaktadır.

Asya kıtasına gelince, Asya'da insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda bölgesel bir örgüt veya sözleşme mevcut değildir. Yalnız bununla birlikte bu konuda birtakım çalışmaların olduğu da gözlenmektedir. Bu çalışmalar, hükümetler dışı bir kuruluş olan Uluslararası Hukukçular Komisyonu ile Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çabalarıdır.

Asya kıtasında insan haklarının korunması amacıyla, uluslararası alanda toplantı ve seminerler şeklinde çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan iki tanesi 1982 Sri Lanka Semineri ile 1982'de yapılan Tayland Semineridir. Her iki seminerde de varılan sonuçlar, insan hakları konusunda Asya'da uluslararası bir örgüt kurmak veya sözleşme hazırlamak değil, Asya kıtasında insan haklarının korunmasında ulusal hükümet ve kuruluşlara düşen görevlerin neler olduğunu saptamak ve önerilerde bulunmak olmuştur (58).

57) Bkz. SINACEUR, M. A., (Presentation), "Déclaration Islamique Universelle des Droits de l'Homme", Droits de l'Homme, Droits des Peuples, s. 221.

58) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. CİVELEK, J., Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, s. 387 vd.

7- İNSAN HAKLARININ MİLLETLERARASI ALANDA KORUNMASI KONUSUNDA HÜKÜMET-DIŞI ÖRGÜTLER VE BUNLARIN ÇALIŞMALARI :

A- Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu

1922'de kurulmuş olan bu Federasyonun amacı insan hakları ide-
alini yaymak, ve bu ideali gerçekleştirmek, insan haklarının çiğnenmesine
karşı savaşmak ve onlara saygı duyulmasını istemek olarak sıralanabilir.

Federasyon, Avrupa Konseyi ile Unesco nezdinde Ekonomik ve
Sosyal Konsey çalışmalarına da katılmaktadır.

B- Irkçılık ve Yahudi Aleyhtarlığına Karşı Uluslararası Birlik (LICRA)

Birliğin faaliyet alanı, dini, etnik veya ırk ayrımına dayalı azınlık-
ların haklarından veya insanlık onurundan men edilmelerinin önlenmesidir.

1927'de, Edouard Herriot ve Leon Blum tarafından kurulmuştur.

C- Halklar Arasında Dostluk ve Irkçılığa Karşı Hareket (MRAP)

Hareketin amacı, dünyada ve Fransa'da ırkçılığın tüm biçimlerine
karşı savaşım vermektir. Bu hareket, kamuoyunu harekete geçirmekte ve eğitim
ve haberleşme araçlarından da yararlanarak çalışmalarda bulunmaktadır.

Ayrıca bu hareket, Ekonomik ve Sosyal Konsey nezdinde, hükümet-dışı
örgütler listesinde yer alarak, Birleşmiş Milletler tarafından da kabul ve
itimat görmüştür.

D- Uluslararası Hukukçular Komisyonu

1952'de kurulan Komisyon'un amacı, hukukun üstünlüğü ilkesini,
yürürlükte olan adalet ilkeleri aracılığıyla savunmak ve bu ilkeler demetini
ileri bir düzeye çıkarmaktır.

Komisyon, Unesco nezdindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey ile
Avrupa Konseyi çalışmalarına katılmaktadır.

E- Uluslararası Af Örgütü

1961'de kurulan Örgüt, çalışmalarını politik ve sosyal hükümlüler
üzerinde toplayarak, bu grupların koruyuculuğunu üstlenmekte ve özgür-
lüklerine kavuşturulmaları için çaba sarfetmektedir. Uluslararası Af Örgütü,
insan haklarının korunması konusundaki çalışmalarından ötürü, 1977
yılında Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür.

F- Burada Fransa'da kurulmuş ve faaliyet gösteren birkaç hükümet-dışı örgüte
daha değineceğiz. Bunlar 1967'de kurulan "Fransız Adalet ve Barış Komis-

yonu", 1974'de kurulan "İşkencenin Kaldırılması İçin Hristiyan Hareketi" ile 1980'de kurulan "İnsan Hakları ve Dayanışma" adlı örgütlerdir (59). Yukarıda adlarını açıkladığımız ve çalışmaları hakkında kısaca bilgi verdiğimiz tüm hükümet-dışı örgütler, ideolojik ve politik bakımdan, dünya ülkeleri üzerinde ayırım gözetmeksizin, tarafsızlığın gerektirdiği ciddiyet ve hassasiyetle çalışmalarını sürdürmektedirler. Hükümet-dışı örgütlerin insan haklarının milletlerarası alanda korunması konusunda, dünya üzerinde bilinçli bir kamuoyu yaratma çabası olduğu gibi, bazı konularda insan haklarının korunması açısından somut sonuçlar da elde etmesi, ulaştıkları başarıları göstermesi bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

8- DEĞERLENDİRME :

İnsan haklarının ilk kez milletlerarası alanda ele alınmasında öncülük eden ve bu hakların korunmasını ilkelerinden biri olarak saptayan Birleşmiş Milletler Örgütü'nden, günümüzde son olarak yine bu konuda bir milletlerarası koruma sistemi getiren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşme ile Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesine kadar geçen otuz yıla yakın süre içinde, insan haklarının korunması ve daha ileri bir adım olarak da güvence işleyişinin koruyuculuğu altına girmesi konusunda olumlu çabalar dünya üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Bu konudaki çalışmaların dönüm noktaları olarak, Avrupa Konseyi'nin getirdiği yeni iki güvence işleyişini ve 1976 Martında gerekli onayı sağlayıp yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar ile Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesini belirtmek mümkündür.

Bu arada, yüzyılımızda teknik alanlar ayrık olmak üzere, kurulan evrensel veya bölgesel örgütlerde insan haklarından söz edildiği, bunların korunması ve saygı duyulmasından bahsedildiği gözlemlenmektedir. Bu da, insanlığın artık bu konuda fazla özveride bulunmak istemediği ve insan haklarını koruma, saygı duyma konusunda gereken önemi ve titizliği göstermeye başladığının kanıtıdır.

Ne yazık ki, bu konuda gösterilen iyiniyetler ve istekler her zaman tam bir uygulama alanı bulamamaktadır. Bazen güvence işleyişlerinde, bazen de bizzat antlaşmalarda, insan haklarını tam bir güven ve saygıya kavuşturacak bir sisteme sahip olunmadığı görülmektedir. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna fertlerin başvurma hakkının birtakım nedenlerle sınırlandırılması ve Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesinde yer alan hakların bir güvence sistemi altına alınmamış olması bunun kanıtıdır. Yalnız, burada şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ülkelerin kendi Anayasalarını biraz daha

59) Hükümet-dışı örgütler listesi için bkz. PROJET, Janvier 1981. No: 151, s. 28-30.

mükemmelleştirmeye yöneltmiştir. Bazı taraf devletler, mevzuatlarını değiştirmişler, bazıları da, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile aralarındaki uyumu sağlamak amacıyla Anayasalarında değişiklikler yapmışlardır (60). Bu da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin gözden kaçırılmıyacak derecede öneme sahip özelliklerinden birisidir.

Bu arada insan haklarının korunması konusunda, devletler ve hükümetlerin de büyük bir etkiye sahip olduğu gerçektir. Hükümet politikalarında insan hak ve ana özgürlüklerine saygı duymayı genel ilkelerinden sayan hükümetlerin, bu konuya daha bir önem verdikleri ve milletlerarası güvence işleyişlerinin yargı yetkilerini kabul ettiklerini görüyoruz.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özelliklerini, uygulamadaki etkilerine bakarak değil, dünyaya getirdikleri birtakım yenilikler ve içerdikleri anlamlar bakımından değerlendirmek yerinde olur. Bu sözleşmelerle, insan haklarına saygı ve onları koruma sorunları, bir iç hukuk sorunu olmaktan çıkmış ve tüm ülkelerin bu konuda olumlu davranmaları için milletlerarası alanda uygulanacak birtakım güvence işleyişlerini getiren yeni bir güç oluşturmuştur. Kısacası, sorun sadece iç hukukta çözüm bulunabilme özelliğini kaybetmiş, bu konuda daha etkili çözüm getirebilecek milletlerarası hukukun uygulama alanına girmiştir. Bu açıardan bakıldığında, Bildiri ve Sözleşmelerin ileri bir adım oluşturduğu ve değerlerinin çok yüksek olduğu söylenebilir.

SONUÇ

İnsanoğlunun yüzyıllar boyunca verdiği çeşitli savaşımalar içerisinde, insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması için gösterdiği çabaların ayrı bir yeri olduğu sonucu buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmaktadır. İnsanın birtakım temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesi, var olmasıyla beraber ortaya çıkmış bir olgudur.

İnsan haklarının günümüze kadarki tarihsel gelişimine bakıldığında, bu konudaki çabaların inişli çıkışlı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bunun nedenleri üzerinde durmak mümkündür. Dünya ülkelerinin siyasal rejimleri, daha genel bir ifadeyle devlet rejimleri, ülkelerin sosyal, ekonomik, jeopolitik konuları, ülkede yaşayan insanların eğitim seviyeleri, ülkelerin siyasal liderlerinin bu konuda olumlu veya olumsuz davranışları nedenlerin başında gelmektedir. Örneğin, bazı siyasal liderlerin insan haklarına saygı gibi yüce bir duyguyu önemsemediği, böyle bir hakkın var olduğuna inanmadığı gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Yine,

60) Bkz. PFLIMLIN, P., "Les Droits de l'Homme et L'Europe", Mélanges offerts a Polys Modinos, s: 113.

ülke halkının eğitim seviyesinin düşük, ekonomisinin zayıf olduğu ülkelerde, bu halk üzerinde belli bir baskı kurmak çok kolay olduğundan, insanın temel hak ve özgürlükleri o ülkede rafa kaldırılmaktadır.

Öte yandan değişik siyasi toplumlar içinde yaşayanların da insan hak ve özgürlükleri konusundaki inançlarının değişik olduğu bir gerçektir. Liberal bir ülkedeki anlayış ile toplumcu bir ülkedeki anlayış birbirine uymamakta, hatta taban tabana zıt düşebilmektedir (1).

Dünya ülkeleri arasında böylesine farklı bir sonucun ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, dünyada ebedi barış ilkesinin geçerlilik ve etkinlik kazanmamasından doğmaktadır.

Günümüz dünya ülkeleri arasında bu konuda farklı bir uygulamanın bulunması nedenlerinden biri de, uluslararası alanda gerçekleştirilen çabaların yetersiz kaldığıdır. Burada belki, Devletler Hukuku disiplini, ferdin devletle beraber konu olarak kabul edilmesinin çok yeni bir olgu olarak ortaya çıkmasının da büyük payı vardır. Bilindiği üzere, çok uzun bir süre kişi, Devletler Hukukunda konu olarak kabul edilmemiştir. Devletler Hukuku'nun sadece egemen devletleri ele aldığı görüşü egemendi. Ancak, 20. yy.'ın başında kişilerin de bir konu olarak kabulü düşüncesi benimsendi.

İnsan hak ve özgürlüklerinin uluslararası alanda korunması konusunda Birleşmiş Milletler Örgütü'nün gösterdiği çabalar içinde sadece Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, devletler için zorlayıcı birtakım hükümleri içermektedir. Sözleşmeyi imzalayan otuzbeş devlet, sözleşmenin altına imzalarını koydukları için, bu hükümler onlar için zorlayıcı bir özellik kazanmaktadır.

Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ki, Birleşmiş Milletlere üye her devletin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasal, jeopolitik durumları, bu konuda ağır davranmalarına, neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, kabul edilen sözleşmeleri devletlere zorla onaylatma yetkisi yoktur. Zaten, bu tamamen bir iç hukuk sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer böyle olsaydı, örgüt her devletin işlerine karışmış olurdu.

Olumlu olumsuz tüm yanlarına rağmen, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bu konudaki çabalarını övgüyle karşılamak gerekir. Gerçekten de örgüt, bu konuda elinden gelen her çabayı, organları aracılığıyla göstermektedir.

Avrupa Konseyi çerçevesinde insan haklarının korunması konusunda gerçekleştirilen çabalar, bölgesel örgüt olması ve genellikle Konsey üyelerinin gelişmiş sosyal, ekonomik sorunlarını büyük ölçüde çözümlenmiş ülkelerden oluşması nedeniyle daha başarılı olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ı say-

1) Bkz. AKIN, İ. F., Temel Hak ve Özgürlükler, 2. bs., s: 92.

maszak, Konsey üyesi diğer devletler genellikle belli bir refah seviyesinin üzerine çıkmış ülkelerdir. Bu ülkelerin eğitim, öğretim, ekonomi, sosyal güvenlik, iktisadi kalkınma konularındaki sorunları büyük bir ölçüde çözümlenmiştir. Durum böyle olunca, bu ülkelerin insan haklarının korunması ve saygı duyulması konusunda daha özenli, titiz, saygılı ve hakları korumaya yönelik işleyişleri kabul etmeleri daha kolay olmaktadır. Birkaç Konsey üyesi devleti saymazsak, üye devletlerin çoğu, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisini onayladıkları görülmektedir.

Avrupa Konseyi çerçevesinde imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, ilk yürürlüğe girdiği anda bazı eksiklikleri vardı. Sosyal haklar, çalışma hakları gibi önemli hakları içermemekteydi. Çok akılcı bir görüşten hareketle, bu konularda daha sonraları imzalanan ek protokoller ve Avrupa Sosyal Haklar Temel Sözleşmesiyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin eksiklikleri giderilmiştir.

Avrupa Konseyi'nin bu konuda getirdiği yeni güvencelerin önemli bir özelliğe sahip olduğu bir gerçektir. Konsey'in getirdiği güvence işleyişlerinden Avrupa İnsan Hakları Divanı, dünyada ilk kez insan haklarının korunması konusunda bir hüküm vermiştir. (Lawless Davası) Divan böylece, yüzyıllardır ulaşılmaya çalışılan bir amacı gerçekleştirmiş ve insan haklarının uluslararası alanda korunması çabaları içerisinde unutulmayacak bir mevkiye ulaşmıştır.

İnsan haklarının uluslararası alanda korunmasıyla ilgili etkin bir uygulamanın gerçekleştirilmesi için yapılması gereken çabaların başında eğitim gelmektedir. İnsana daha insan olarak yaratıldığını öğretmeden, insanca bir yaşama sahip olması gerektiği anlatılmadan, bu konuda en ileri adım atılsa bile, bu etkisiz kalacaktır. Tüm ülkelerin uluslararası güvence işleyişini kabul ettiklerini varsaysak bile bu ülke insanların haklarından haberdar olmamaları, çiğnendiği zaman bir başvuru organı bulunup bulunmadığını bilmemeleri, uygulamada güvence işleyişlerinin işlevini sıfıra indirecektir.

Devletin, tüm yurttaşlarına bir takım hakları olduğunu, bunların insanın var oluş nedeninden kaynaklandığını ve bu hakların çiğnenmesi halinde başvurabileceği çeşitli iç ve dış işleyişleri bildirmesi gereklidir. İşte bu amaca ulaşmanın yolları da, başta eğitim olmak üzere, basın, kamu oyu, çeşitli yayınlar, broşürler, radyo, tv. programlarıdır.

Tüm bunlar gerçekleştirildikten sonra, devletlere yine de büyük görev düşmektedir. Devletler, 18. ve 19. yy. dan kalma, devletin kesin egemenliği, dokunulmazlığı gibi ilkelere bazı özverilerde bulunup, devleti oluşturan ana unsurlardan biri olan insan topluluğuna da önem vermelidirler.

İnsanlık tarihinde, insan hak ve özgürlükleri lehine ilan edilen bildiri, antlaşma, sözleşmelere bakıldığında, tüm bu çabaların kökeninde, bir çatışmanın, insanın çiğnenen hakkını korumak istemesinin, kralın keyfe bağlı yönetimine, egemenliğine karşı çıkışının ve devlet egemenliğini halkın zararına kullanan kişilere

karşı bir ayaklanma hareketinin yattığı gerçeği ortaya çıkar. Bu hareketlere örnek olarak 1215 tarihli Magna Charta'nın İngiliz Kralı Jean'a karşı, Virginia Koloni Devleti Bildirisi'nin, İngiliz Kralına karşı ilan edildiğini ve 1789 Fransız İhtilalinin de Fransa Kralına karşı yapıldığını söyleyebiliriz (2).

Tüm bu olayların günümüz dünyasında gerçekleşmemesi için devletlerin insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeleri, bunları tanımaları ve korunması gereken en üstün haklardan biri sayıp, gerekli güvenceyi sağlama yolunda girişimlerde bulunmaları gerekmektedir. İnsan haklarının korunması konusundaki çabaları destekleyen, getirilen çeşitli güvence işleyişlerini kabul eden devletler, yukarıda belirtilen eğitim ve ferde önem verme konularında ileri düşüncelere sahip devletler olmaktadır.

İnsan hak ve özgürlüklerinin tüm dünyada etkin bir güvence ve saygıya kavuşturulması konusunda, B.M. Örgütü çerçevesinde yapılacak çalışmaların bu konuda daha etkin ve evrensel sonuç yaratacağı da gerçektir (3). Çünkü, B.M bölgesel değil, evrensel bir örgüttür. Bünyesinde tüm dünya devletlerini kapsamaktadır. Bu nedenle bundan sonra gerçekleştirilecek yeni aşamalarda, B.M. Örgütü'nün çeşitli organlarının, kendisi ilgilendirmeyen veya üzerinde görüşmeye yetkili olmadığı konularda uğraşmayı, insan hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda daha etkili kararlar almasıdır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, uluslararası alanda, fertlerle doğrudan doğruya ilgilenip, ana haklarını arama yetkisinin tanındığı haller istisna bir durum olmaktan çıkmış, genellik kazanmaya başlamıştır. Bugünkü uygulamaya bakıldığında, kişilerin uluslararası örgütler önünde başarısız kalmalarına neden olan engellerin yavaş yavaş kalktığı görülmektedir (4). Fertlere açık uluslararası üç mahkeme bu konuda atılmış ilk adımları oluşturmaktadır.

Bu çabalara koşut olarak, B.M. Örgütü'nün bünyesinde, yeni bir insan hakları mahkemesi kurulmalı ve bu mahkemeye en başta fertler olmak üzere, devletler de başvurabilmelidir. Temennimiz, İnsan Hakları Komisyonu'nun böyle bir işleyişi Genel Kurul'da gündeme getirmesi ve bunun da onaylanmasıdır.

Sonuç olarak şunu söyleyelim ki, günümüzde zaman zaman insan haklarını çiğneyen hareketlere ve daha da kötüsü insan haklarını açıkça ortadan kaldırmaya yönelik silahlanma olayına tanık olmaktadır. Her geçen gün, insanlığın

2) Bkz. PFLIMLIN, P., A.g.m., s: 113.

3) Bkz. MIRKINE-GUETZEVICH, B., "L'O.N.U. et la Doctrine Moderne des Droits de l'Homme" R.G.D.I.P., Y. 1951, S. 2, s: 197.

4) Bkz. BOURQUIN, M., "L'Humanisation du Droit des Gens", Etudes en l'Honneur de G. Scelle, T. I, s: 41.

aleyhine işleyen bu olayları durdurmak, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesini sağlamak, kısacası insanlığın devamını sağlamak, insanın hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda ulaşılabilecek aşamalara bağlı olarak gerçekleşecektir. Zaman sorunların çözümünde en büyük yardımcılarından biri olacak ve ulaşılan çözüm yolları zamanla ortaya çıkacaktır. Bu zaman süresinin en kısa bir süre olması önde gelen dileğimizdir.

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A- KİTAPLAR :

- AKIN, İlhan F., Kamu Hukuku Devlet Doktrinleri, Temel Hak ve Özgürlükler- 3. Bas. İstanbul, 1982, 430 s.
- ARSEL, İlhan, Anayasa Hukuku (Demokrasi), Ankara 1964, 248 s.
- ARIK, Kemal Fikret, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme (Esaslar-Teşkilat-İçtihat), Ankara, 1965, 327 s.
- BİLSEL, Cemil, Devletler Hukuku -Giriş-, 2 bs., İstanbul, 1940, 311 s.
- CİVELEK, Jale, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, İstanbul, 1948, 311 s.
- ÇELİK, Edip F. Milletlerarası Hukuk, I. Cilt, 4. bs. , İstanbul, 1980, 657 s.
- GERGER, Haluk, Soğuk Savaşın Yumuşamaya, Ankara, 1980, 198 s.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, 3. bs., Ankara 1975, 465 s.
- GÜRİZ, Adnan, Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Demeci, Ankara, 1957, 142 s.
- KABOĞLU, İ. Ö., Kolektif Özgürlükler, Diyarbakır 1986, 261 s.
- KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yenilenmiş 6. Bası, Ankara 1981, 336 s.
- LÜTEM, İlhan, Devletler Hukuku Dersleri, I. Kitap, 2. bs, Ankara, 1959.
- MADRA, Ömer; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara, 1981, 237 s.
- MERAY, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, I. Cilt, 3. bs., Ankara, 1968, 680 s.
- MERAY, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, 2. Cilt, 4. bs., Ankara, 1975, 702 s.
- PAINE, Thomas, İnsan Hakları, Çev: M. O. Dostel, 2. bs., İstanbul, 1964, 369 s.
- ROUSSEAU, Charles, Droit International Public, Tome: II, Les Sujets des Droit, Paris, 1974, 797 s. (Editions SIREY)
- SENCER, Muzaffer, İnsan Hakları, Ankara 1986, 256 s.
- SARICA, Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 2. bs. İstanbul, 1977, 223 s.
- SAVCI, Bahri, İnsan Hakları (Kanunilik Yoluyla Korunması), Ank. 1953, 328 s.
- ÜÇOK, Coşkun, Siyasal Tarih (1789-1960), Ankara, 1975, 333 s.

B- DERLEMELER, YILLIKLAR :

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine İlişkin İçtihat Derlemesi (1955-1967).
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ankara, 1981, 80 s. (TODAIİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını.
- Helsinki Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı, Tutanaklar ve Nihai Belge (Son Senet), İstanbul, 1976, 303 s.
- AKİPEK, Ömer İlhan, Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler (Devletler Hukuku Metinleri), Ankara, 1966, 916 s.
- INTERNATIONAL ORGANISATION AND INTEGRATION. A Collection of The Texts of Documents, Relating to the United Nations, Its Related Agencies and Regional International Organisations With Annotations-, Editors: H. F. Van Panhuys and L. J. Bringham and H. H. Haas, Leiden, 1968, 1141 p.

- İnsan Hakları Yılı, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Sağlama ve Koruma Türk Grubu Yayını, Ankara, 1954, 360 s.
- İnsan Hakları Armağanı (XXX. Yıl), Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara, 1978 197 s.
- NOMER, Ergin-ESKİYURT, Özer, Avrupa Sözleşmeleri, İstanbul, 1975, 800 s.
- ÖZMAN, M. Aydın, İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler (Fermanlar-Beyannameler-Sözleşmeler-Statüler-İçtüzükler), Ankara, 1967. 345 s.

C- MAKALELER :

- ALSAN, Zeki Mesud, "Devletler Hukukunda Kişilerin Durumu ve Bu Hukuk Bakımından Hak ve Hürriyetleri", AHFD, C. 3, S. 2-4, s. 252-267.
- ARIK, Kemal Fikret, "Avrupa İnsan Hakları Divanı Kararı (Lawless İşi)", SBF, C. 18, S. 2, s. 265-313.
- AZİZ, Aysel, "İnsan Hak ve Ana Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması", SBF, C. 26, S. 1, s. 245-271.
- BALTA, Tahsin Bekir, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye", Türkiye'de İnsan Hakları Semineri, 9-11 Aralık 1968, Ankara, 1970, s. 257-294.
- BOURQUIN, Maurice, "L'Humanisation du Droit des Gens", La Technique et Les Principes du Droit Public Etudes en L'Honneur de George Scelle, Tome I, p. 21-54.
- CASSIN, René, "La Déclaration Universelle et La Mise en Oeuvre des Droits de L'Homme", R.d.C., Tome: 79' s. 241-367.
- ÇELİK, Edip F., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ", Birinci Avrupa Hukuku Haftası-İst. 24-27 Ocak 1978, İstanbul 1979, s. 81-88.
- DE SOTO, Jean, "L'Individu Comme Sujet du Droit des Gens", Technique et Les Principes du Droit Public Etudes en L'Honneur de George Scelle, Tome II, p. 687-716.
- DOĞAN, İzzettin, "İnsan Haklarının Milletlerarası Himayesi", Hıfzı TİMUR'un Anısına Armağan, İstanbul, 1979, s. 259-282.
- ESEN, Bülent Nuri "İnsan Hakları ve Siyasal Yaşantı", A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 1-4, s. 35-45.
- FİŞEK, Hicri, "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı", İnsan Haklarının Felsefesi Temelleri Uluslararası Semineri - 9-13 Haziran 1980-, Ankara, 1982, s. 91-98.
- KAPANİ, Münci, "İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması: Yeni Gelişmeler ve Sorunlar", İnsan Hakları Yılı, Yıl: I, 1979, s. 64-79.
- LÜTEM, İlhan, "Ferdin Milletlerarası Himayesi" AHFD, C. 9, S. 1-2, s. 68-125.
- MERLE, Marcel, "La Convention Européenne des Droits de L'Homme et des Libertés Fondamentales", R.D.P., Y. 1951, s. 705-725.
- MIRKINE-GUETZEVICH, Boris, LONU et La Doctrine Moderne des Droits de L'Homme", RGDIP, Y. 1951, S 2, s. 161-198.
- PFLIMLIN, Pierre, "Les Droits de L'Homme et L'Europe", Mélanges offerts a Polys Modinos, s. 111-114.
- RUMPF, Helmut, "İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve Müdahale Yasağı İlkesi", Çev: Z. Davran, Hıfzı TİMUR'un Anısına Armağan, İstanbul 1979, s. 665-680.
- SAVCI, Bahri, "İnsan Hakları Mefhumunun Türü Yönlerden Anlaşılması", İnsan Hakları Yılı, 1954, s. 43-52.

- TALAS, Cahit, "Uluslararası Belgelerde Toplumsal İnsan Haklarının Evrimi ve Yeni Boyutları", İnsan Hakları Armağanı (XXX. Yıl), Ankara 1978, s. 35-78.
- TCHIRKOVICH, Stevan, "La Déclaration Universelle des Droits de L'Homme et Sa Portée Internationale", RGDIP, Y. 1949, S. 3-4, s. 359
- TOSUN, Öztekin, "Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi", IHFM, C. 29, S. 4, s. 1102-1122.
- VALTICOS, Nicolas, "Les Systèmes de Contrôle Non Judiciaire des Instruments Internationaux Relatifs au Droits de L'Homme", Mélanges offerts a Polys Modinos, s. 331-356.
- Prof. WALIRE (Özetleyerek Çev. Bahri SAVCI), "Kişi Hakları Kavramının ve Teorisinin Tarihte Kuruluşu. I-", SBFD, C 25, S. 1, s. 95-134.